

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Педагогічний факультет
Кафедра початкової освіти та освітніх інновацій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти на тему
**«Особливості роботи з дітьми молодшого шкільного віку в
інклюзивному класі: виклики війни»**

Виконала здобувачка вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
групи ПОзм-21

Мойсюк Галина Петрівна

(прізвище та ініціали студента)

Керівник: Будник О. Б.,

доктор педагогічних наук, професор

Рецензент Ворощук О. Д.

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки та
соціальної роботи

Івано-Франківськ – 2025 р.

АНОТАЦІЯ

Мойсюк Г.П. Особливості роботи з дітьми молодшого шкільного віку в інклюзивному класі: виклики війни.

Кваліфікаційна робота присвячена висвітленню теоретичних і практичних підходів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи в час війни. Наголошено на необхідності збереження ментального здоров'я дітей з особливими потребами, які зазвичай є більш вразливими до психоемоційних травм.

Об'єкт дослідження – освітній процес у початковій школі в умовах інклюзивного навчання.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи роботи вчителя початкових класів із дітьми з ООП в умовах війни.

Мета дослідження – виявити та обґрунтувати особливості роботи вчителя початкових класів із дітьми з ООП в умовах війни та запропонувати окремі методики для підвищення ефективності інклюзивного навчання.

У першому розділі подано теоретичні аспекти дослідження проблеми інклюзивного навчання в умовах війни в початковій школі, інноваційні методики для роботи з учнями з ООП в умовах воєнного стану для надання їм якісних освітніх і реабілітаційних послуг та подолання психоемоційних переживань (травм).

В другому розділі представлено результати констатувального та формувального етапу педагогічного експерименту.

У висновках підсумовано результати кваліфікаційної роботи щодо роботи вчителя в інклюзивному класі в умовах війни.

Ключові слова: молодші школярі, інклюзивна освіта, інклюзивний клас, війна, інноваційні методи навчання, цифрові інструменти.

З М І С Т

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I.	ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	
1.1.	Інклюзивна освіта в початковій школі: стан проблеми у науково-науковій літературі.....	
1.2.	Особливості роботи вчителя початкових класів з учнями з особливими потребами в умовах воєнного стану в Україні...	
1.3.	Інноваційні методики інклюзивного навчання і виховання здобувачів початкової освіти з урахуванням викликів війни.....	
	Висновки до 1-го розділу.....	
РОЗДІЛ II.	МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ.....	
2.1.	Цифрові ресурси та інструменти для виховання і навчання учнів в інклюзивному класі.....	
2.2.	Організація та результати дослідно-експериментальної роботи в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи.....	
	Висновки до 2-го розділу.....	
	ВИСНОВКИ	
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
	ДОДАТКИ	

ВСТУП

В умовах російсько-української війни вчителі початкової школи стикаються з різними викликами щодо роботи в інклюзивному класі. Це стосується специфіки роботи з дітьми з особливими потребами (ООП) [48], безпековою ситуацією в школі чи регіоні, методиками роботи для формування індивідуальної освітньої траєкторії кожної дитини. Збройна агресія та її наслідки, такі як вимушене переселення, зміна місця проживання, стрес, тривога, спричинили значні психоемоційні та освітні труднощі для учнів з ООП. [46]

Законодавство України, зокрема численні закони про освіту, Концепція розвитку інклюзивного навчання та інші документи [18; 45; 46; 60; 64], закріплює ідею безбар'єрного простору та інклюзивної освіти. Ці нормативні акти, як-от «Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» [61], наголошують на важливості забезпечення рівних прав і можливостей для всіх, а «Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року» визначає це пріоритетом державної політики [62].

Враховуючи ці завдання, гостро постає питання підготовки вчителів, адже саме від них залежить успішна реалізація інклюзивного навчання, особливо в початковій школі. «Професійний стандарт» для вчителів (2020) [50] прямо виділяє інклюзивну, інноваційну компетентності та компетентність педагогічного партнерства як ключові, що підтверджує їхню важливість для якісної інклюзії в Новій українській школі [40]. Тому актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення та розроблення ефективних методів та підходів до організації інклюзивного навчання в умовах воєнного стану, зокрема в початковій школі [41]. Вимоги до роботи вчителя початкових класів суттєво змінилися, адже він має забезпечувати не лише освітній процес, а й психологічний супровід та адаптацію учнів до

нових реалій, допомагати долати травматичний досвід та забезпечувати стабільне освітнє середовище в закладі освіти [40].

Окреслена проблема знайшла своє відображення у низці статей і дисертацій учених: В. Бондар, О. Будник, Г. Васянович, Т. Довженко, А. Колупаєва, З. Ленів, С. Чупахіна, З. Шевців та інші. [1; 4; 5; 20; 28; 30; 74; 76]. Однак питання організації інклюзивного навчання в початковій школі, надання психолого-педагогічного супроводу учням з інвалідності в умовах воєнних реалій ще не знайшли належного обґрунтування у педагогічній науці і практиці. Тому ми обрали тему для написання кваліфікаційної роботи **«Особливості роботи з дітьми молодшого шкільного віку в інклюзивному класі: виклики війни»**.

Мета дослідження – виявити та обґрунтувати особливості роботи вчителя початкових класів із дітьми з ООП в умовах війни та запропонувати окремі методики для підвищення ефективності інклюзивного навчання.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан проблеми в науково-педагогічній літературі.
2. Визначити специфіку психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП в умовах воєнного стану.
3. Охарактеризувати основні виклики та труднощі, з якими стикаються вчителі початкових класів, працюючи з дітьми з ООП під час війни.
4. Розробити практичні рекомендації для вчителів щодо організації освітнього процесу, психологічної підтримки та адаптації дітей з ООП.
5. Шляхом педагогічного експерименту перевірити ефективність запропонованих рекомендацій (інноваційних методик) для роботи в інклюзивному класі.

Об'єкт дослідження – освітній процес в початковій школі в умовах інклюзивного навчання.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи роботи вчителя початкових класів із дітьми з ООП в умовах війни.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення вітчизняних і зарубіжних науковців про інклюзивну освіту, психологічні особливості розвитку дітей з ООП, методики роботи з травматичним досвідом, а також досвід організації освітнього процесу в умовах кризових ситуацій.

У роботі використано загальнонаукові **методи дослідження**: аналіз, синтез, узагальнення, а також емпіричні – анкетування, інтерв'ювання вчителів, спостереження за освітнім процесом.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що деякі запропоновані методики можуть бути використані вчителями початкових класів, адміністрацією закладів освіти та органами управління освітою для вдосконалення системи інклюзивного навчання в умовах війни. Це сприятиме підвищенню якості освіти для дітей з ООП та забезпеченню їхнього всебічного розвитку в складних обставинах.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дипломного дослідження апробовано під час звітних студентських наукових конференцій на кафедрі початкової освіти та освітніх інновацій Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, а також на Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (7-8 листопада 2024 р., Івано-Франківськ) (Тема виступу: «Особливості формування безпечного освітнього середовища в початковій школі в умовах війни»).

Результати дослідження опубліковані в науковій статті в українсько-польському збірнику студентських наукових праць «Освітня інноватика» (Центр інноваційних освітніх технологій «PNU EcoSystem». Вип. 8. 2025).

Експериментальна база дослідження:

Структура роботи. Кваліфікаційна наукова робота складається зі вступу, 2-х розділів і висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. У роботі 21 рисунок і 3 таблиці.

РОЗДІЛ І

ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІ РОБОТИ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

1.1. Інклюзивна освіта в початковій школі: стан проблеми у науково-науковій літературі

В умовах повномасштабної війни, інклюзивна освіта в початковій школі набуває особливого значення, оскільки вона покликана забезпечити рівний доступ до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх особливих освітніх потреб. Військові дії створюють додаткові виклики, які вимагають адаптації існуючих теоретичних засад та розробки нових підходів. Не випадково дана проблема знайшла своє відображення у наукових публікаціях багатьох учених в Україні і за кордоном [53].

Заслужують на увагу дослідження українських науковців (В. Бондар, Г. Васянович, Т. Довженко, А. Колупаєва, З. Ленів, І. Хомишин, А. Шевцов, З. Шевців, та інших, котрі засвідчують увагу до інклюзії в цілому та та інклюзивної освіти в початковій школі зокрема [1; 4; 5; 20; 28; 30; 71; 76; 77]. Так, О. Будник, Н. Матвеева, Т. Пантюк, В. Чайка та інші наголошують на необхідності професійної підготовки вчителів початкових класів до реалізації завдань інклюзивного навчання в шкільній практиці [1; 32; 63]. Крім того, залишається актуальним питання щодо надання педагогічного супроводу учням з ООП в освітньому середовищі НУШ в умовах війни, а значить і створення безпечного освітнього середовища для навчання усіх дітей з врахуванням їхніх нозологій і нових суспільних викликів [40; 41].

У наукових працях учених (Н. Гонтаровська, З. Ленів, І. Хомишин) зазначено, що традиційні принципи інклюзивної освіти, такі як: повага до різноманітності, доступність та індивідуалізація, в умовах війни мають розглядатися через призму безпеки та психологічної стійкості [12; 30; 71]. У

дослідженнях О.Гордійчук [14] йдеться про виховання толерантності у вихованні молодших школярів в умовах інклюзії, О. Гаяш [10] дає методичні поради рекомендації для вчителів початкових класів щодо роботи з учнями з ООП; Р. Гуревич [15] узагальнив ІКТ для професійної підготовки вчителів, що варто адаптувати до дистанційного навчання в інклюзії у період війни; про цифрові технології в інклюзивній освіті описано також у працях О. Будник, О. Кондур та І. Дяків [4]. Проблеми інклюзивної освіти в Україні, зокрема в історико-педагогічному контексті обґрунтувала О. Довженко [20], І. Єрмакова [21] дослідила методологічні підходи, зокрема системний, щодо формування інклюзивного освітнього середовища у закладі освіти.

Заслужують на увагу також докторські дисертації С. Чупахіної про застосування ІКТ в роботі з учнями початкової школи в класі з інтелектуальними порушеннями [74]; а також З. Шевців про моделювання інклюзивного освітнього середовища [77] та М. Швед про теоретичні і практичні засади інклюзії в закладах освіти [76], а також А. Шевцова [78] про систему реабілітації осіб з ООП, що дуже важливо у час війни, коли багато осіб з ООП зазнали травм різної складності (фізичних, психоемоційних і т.п.).

Забезпечення безпечного освітнього середовища стає першочерговим завданням навчання і виховання дітей у початковій школі НУШ [40; 41]. Це включає не лише фізичну безпеку (наявність доступного і адаптованого до дітей з ООП укриття), а й психологічну – створення атмосфери довіри та підтримки. [61].

Спробуємо проаналізувати основні поняття дослідження, якими є: інклюзивна освіта, інклюзивне навчання в початковій школі, інклюзивне освітнє середовище та інші.

Ось перефразований варіант тексту, збережений за змістом, але поданий іншими словами:

Сутність «інклюзії» трактується вченими як процес залучення всіх дітей в початкових класах до активної участі в суспільному житті, у різноманітних видах діяльності на уроці та в позаурочний час. Адже освітня інклюзія означає адаптацію ЗЗСО, зокрема початкових шкіл, до потреб кожної дитини – як здібної та обдарованої, так і тієї, що має особливі освітні потреби (ООП) [76]. Сьогодні це питання стосується особливо учнів, які проживають або приїхали з тимчасово окупованих територій України та стали вимушеними переселенцями. Реалізація інклюзії вимагає змін на всіх рівнях освіти, адже саме суспільство має підлаштовуватись під потреби людини, а не навпаки [Там само].

Поняття «інклюзивна освіта» чітко подано у нормативних документах щодо організації освіти в Україні. Під цим поняттям розуміється система послуг, що гарантує право дітей з ООП на здобуття освіти у звичайному навчальному закладі за місцем проживання поряд зі своїми ровесниками. Вона є складовою освітньої та соціальної політики держави й слугує інструментом реалізації соціальної інклюзії. Основна її ідея полягає у переході від простої інтеграції в шкільне середовище до повноцінної інтеграції в суспільство [2].

Відповідно підходимо до трактування іншого поняття, як *інклюзивне навчання*, що передбачає організацію освітнього процесу для молодших школярів із порушеннями психофізичного розвитку у звичайній школі за місцем проживання [25]. За визначенням ЮНЕСКО, це процес, який відповідає на різноманітні потреби дітей, забезпечуючи їхню участь у шкільному, культурному та громадському житті, а також зменшуючи прояви дискримінації та упередженого ставлення. Інклюзивне навчання передбачає системну й комплексну роботу щодо забезпечення рівного доступу до освіти через застосування особистісно орієнтованих методів і врахування індивідуальних особливостей кожного учня [10].

У сучасному міжнародному освітньому просторі декларуються принципи толерантності й поваги до різноманітності [28]. В умовах війни ця повага поширюється не лише на дітей з інвалідністю, а й на тих, хто пережив травматичний досвід, став вимушено переміщеною особою або втратив близьких. [60; 61]. Адже доступність освіти в умовах війни вимагає особливої гнучкості [60]. Це може бути дистанційне навчання, змішана форма, або організація освітнього процесу в тимчасових укриттях чи хабах. При цьому важливо, щоб дотримувався принцип індивідуалізації з урахуванням конкретних нозологій дітей в початковій школі, в т.ч. ВПО. З огляду на травматичний досвід, індивідуальний підхід до кожного учня стає особливо необхідним [68]. Тому науковці і практики працюють над розробкою індивідуальних освітніх програм (ІОП), які враховуватимуть не лише академічні, а й емоційно-психологічні потреби [63].

У зарубіжних наукових джерелах, як зрештою і в вітчизняних статтях, часто можна зустріти інформацію про нехтування принципами рівності в освіті та толерантності до осіб з ООП. Це свого роду випадки нехтування моральними правилами та негативне ставлення до людей з особливими потребами [83]. Інформаційні інтернет-джерела засвідчують про різноманітні форми психологічної дискримінації та соціальної нерівності у ставленні до людей (дітей) з особливими потребами у різних країнах та континентах [82]. Наприклад, в країнах Близького Сходу дітям з ООП часто відмовляють у навчанні у школах через інвалідність, а ті, хто навчається здебільшого не отримують належного педагогічного супроводу для ефективного навчання. Так, не маючи жодної реальної можливості отримати якісну інклюзивну освіту, тисячі дітей з інвалідністю залишаються залишеними». Наприклад, «мало шкіл у Лівані фізично доступні, а уряд мало що робить для забезпечення умов, які можуть знадобитися дітям для успіху» [82]. Однак не лише у країнах третього світу існують проблеми щодо толерантності в інклюзивному освітньому середовищі. Такі випадки

сьогодні, на жаль, мають місце і в високорозвинених країнах, наприклад у США та Канаді. Як зауважують вчені (W. Lyons) [83], ефективність впровадження інклюзивної освіти в різних канадських провінціях не завжди висока. Хоч переважаюча більшість громадян країни схвалюють ідею інклюзії, розуміють важливість соціалізації «особливих» учнів в освітньому процесі, формування толерантного ставлення до них. Однак значна частина людей все ще підтримують традиційні сегрегаційні підходи до організації навчання дітей з порушення психофізичного розвитку [80]. У нашому випадку ми розглядаємо випадки дискримінації до дітей з ООП і тому числі в умовах війни, коли не всі вони першочергово можуть отримати допомогу чи бути евакуйованими у безпечні регіони країни.

У своїй докторській дисертації А. Шевцов (2010) досліджує освітні основи реабілітації людей з інвалідністю. Він пропонує системний підхід до корекційно-реабілітаційного простору, який ґрунтується на особистісно-центрованій методології. Метою роботи є вдосконалення системи підготовки фахівців, здатних ефективно організувати індивідуальні освітні програми (ІОП) для осіб з інвалідністю. Дане дослідження є корисним для нас, оскільки тут піднімаються питання реабілітації, надання відповідної допомоги особам з ООП. [78]. Автор підкреслює, що такий підхід, заснований на системно-синергетичній парадигмі, дозволить вивести навчання і соціалізацію цих осіб на новий, якісніший методологічний рівень [Там само]. Власне в кризових умовах, коли йдеться про ВПО з ООП, дітьми з психоемоційними травмами війни, важливо акцентувати на соціалізації та адаптації їх в середовищі освітнього закладу.

Корекційно-розвиткова робота в початковій школі, яка особливо важлива в критичних ситуаціях, воєнного стану, – це комплекс спеціальних заходів, спрямованих на психолого-педагогічний супровід школярів з ООП у процесі навчання, виховання та розвитку. Така діяльність має на меті не лише корекцію певних порушень, а й розвиток пізнавальної сфери, мовлення,

емоційно-вольових якостей та особистісних рис учня в інклюзивному середовищі НУШ [32].

В інклюзивному процесі важливим є наявність кваліфікованої команди психолого-педагогічного супроводу учня з ООП (рис. 1.1). співпраці між усіма фахівцями задля вирішення освітніх завдань та реабілітаційних [2]. Адже на підставі відповідного висновку керівник ЗЗСО орієнтується щодо організації навчання кожної дитини з урахуванням нозології.

Низка досліджень присвячені використанню цифрових ресурсів в інклюзивній освіті, що дуже важливо в умовах кризи. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у початковій школі має бути підпорядковане як загальним цілям навчання, так і конкретним завданням, які вирішує вчитель, з обов'язковим дотриманням санітарно-гігієнічних вимог та правил безпеки [75, с. 11-12], особливо коли йдеться про інклюзивний клас.

С. Чупахіна виокремила основні групи засобів навчально-методичного забезпечення, які варто застосовувати для роботи з дітьми з ООП: інформаційні (підручники, посібники); дидактичні (навчальні програми, відеофільми, демонстраційні матеріали); технічні (комп'ютери, аудіо- та відеосистеми, мультимедіа) [74, с. 158].

Вітчизняні та зарубіжні науковці підкреслюють необхідність впровадження *електронних навчально-методичних комплексів* (ЕНМК). Проте їх розробка та застосування ускладнюється через відсутність єдиного бачення їх функцій, а також через брак державних стандартів в Україні, які б регулювали їх зміст, структуру та дидактичні засади [37] інклюзивного процесу.

ФУНКЦІЇ

Збирати інформацію про особливості розвитку дитини, її інтереси, труднощі, освітні потреби

Визначати напрями психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг на підставі висновку ІРЦ та надавати їх

Розробляти ІПР та моніторити її виконання, коригувати її та визначати динаміку розвитку дитини

Методично підтримувати педагогів закладу освіти щодо інклюзивного навчання, створювати умови для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище

Консультувати батьків дітей з ООП щодо особливостей їхнього розвитку, навчання та виховання

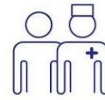
Робота з педагогами, батьками і дітьми, щоб не допустити дискримінацію та порушення прав дитини, сформувати дружнє та неупереджене ставлення до дітей з ООП

ПОСТІЙНІ

- директор або заступник директора з навчально-виховної роботи
- учитель початкових класів (класний керівник)
- інші вчителі
- асистент вчителя
- практичний психолог
- соціальний педагог
- вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП)
- вчитель-реабілітолог
- батьки або законні представники дитини з ООП

УЧАСНИКИ

ЗАЛУЧЕНІ

- медичний працівник закладу освіти
- лікар
- асистент дитини
- спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо

Матеріал підготовлено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Зміст Міжнародного фонду «Відродження» може не збігатися з думкою автора

Рис. 1.1. *Команда психолого-педагогічного супроводу в інклюзивному класі.*

Ресурс: <https://nus.org.ua/2020/09/07/inklyuzyvne-navchannya-u-shkoli-kroky-do-uspishnogo-pochatku/>

Ю. Запорожченко виділяє три головні напрями використання ІКТ в інклюзивній освіті [22], а саме:

компенсаційні цілі – ІКТ слугують як технічна підтримка, що допомагає учням з особливими освітніми потребами компенсувати відсутні природні функції. Це дає їм змогу повноцінно взаємодіяти та брати участь у навчальному процесі;

комунікаційні цілі – ІКТ використовуються для полегшення або уможливлення спілкування. Допоміжні пристрої та спеціальні програми надають альтернативні форми зв'язку, адаптовані до конкретних функціональних обмежень учня;

дидактичні цілі – ІКТ сприяють індивідуальному підходу до навчання, враховуючи потреби та особливості кожної дитини. Це допомагає розкрити їхні здібності, підтримати особистісний розвиток і забезпечити повноцінну інтеграцію в освітнє та суспільне середовище.

Таким чином на основі аналізу наукової літератури можемо узагальнити, що *цифрове середовище інклюзивного класу* – це простір, де створені умови для використання цифрових пристроїв (онлайн і офлайн), Інтернету та різноманітних додатків у роботі з дітьми з ООП. Поняття «цифрове середовище» здебільшого розглядається як загальний простір для цифрової взаємодії, без прив'язки до конкретних технологій [2]. У контексті інклюзивної освіти важливим є застосування ІКТ допоміжного характеру, з урахуванням специфічних потреб дітей, наприклад із порушеннями зору чи слуху [8; 9].

Як бачимо, дана тема є досить актуальна для педагогічної науки.

У цьому контексті також дослідження Г. Носенко, в яких проаналізовано використання ІКТ в інклюзивному навчанні за такими напрямками [42]: ІКТ як компенсаторний засіб в роботі з учнями з ООП, оскільки технології використовуються для технічної підтримки традиційних видів діяльності, таких як читання та письмо. Вони полегшують доступ до

навчальних матеріалів і взаємодію, при цьому частково замінюючи або компенсуючи відсутні природні функції [42]. Крім того, ІКТ в інклюзії – це педагогічний комунікаційний засіб, оскільки вони забезпечують альтернативні форми зв'язку (комунікації) та полегшують спілкування, даючи змогу учням з ООП спілкуватися в зручніший для них спосіб, особливо під час війни чи дистанційного навчання [71].

У своїх працях Г. Носенко також обґрунтовує застосування цифрових технологій в інклюзивній освіті як дієвий дидактичний засіб. Адже ІКТ в освітньому процесі дає змогу перегляду традиційних методів викладання, нові технології пропонують різноманітні педагогічні стратегії для навчання дітей з ООП, сприяючи впровадженню інновацій в інклюзії. [42]

Тому, за результатами аналізу наукових праць учених, вважаємо, що на уроках у початковій школі ІКТ можна використовувати в різних формах, таких як презентації, інтерактивні вправи, відео та аудіозаписи. Використання презентацій сприяє кращому засвоєнню інформації та підвищує інтерес до предмета. Презентації ефективні на всіх етапах уроку [35, с.45]:

1. *На етапі актуалізації знань:* можна використовувати графічні об'єкти, анімацію, звуковий супровід, ребуси та кросворди.
2. *Під час пояснення нового матеріалу:* доречно використовувати фото, аудіо- та відеофрагменти, динамічні схеми. Це змінює роль вчителя, який тепер коментує інформацію на екрані, акцентуючи увагу на найскладніших моментах.
3. *На етапі закріплення знань:* використовуються ілюстровані завдання для групової або індивідуальної роботи. Учні також можна запропонувати самотійно прокоментувати слайди, показані раніше.

Увага науковців-педагогів до цієї проблеми не є випадкова. Адже застосування ІКТ вчителями початкової школи в умовах інклюзивної освіти має низку важливих переваг, які, приміром, характеризує О. Мороз [36, с.46]:

Розвиток інформаційної грамотності: учні з ООП навчаються орієнтуватися в потоках інформації, ефективно працювати з нею та обмінюватися даними за допомогою сучасних технологій [35].

Перехід до діяльнісного навчання: ІКТ допомагають змінити пасивний, «пояснювально-ілюстративний» підхід на активний, коли школяр стає головним учасником освітнього процесу. Це сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та підвищує пізнавальну активність учнів початкових класів в інклюзії. [72]

Індивідуалізація та ефективність: технології дозволяють упроваджувати різнорівневі завдання, забезпечуючи індивідуальний підхід до кожного учня з урахуванням нозологій, що підвищує ефективність навчання, покращує засвоєння нової інформації, економить час і збільшує обсяг інформації, що є предметом панування на уроці в початковій школі [63]. Іншими словами, використання цифрових ресурсів та інструментів в інклюзивному класі дає змогу персоналізувати освітній процес, зробити його більш доступним для кожного учня, забезпечити так звану «індивідуальну траєкторію його розвитку», як записано в концепції НУШ [40; 41].

Підвищення мотивації: завдяки різноманіттю форм роботи, ІКТ роблять уроки цікавішими, що підвищує активність і мотивацію учнів до навчання.

На рис. 1.2 підсумовано основні поняття, якими будемо оперувати в цій кваліфікаційній роботі.

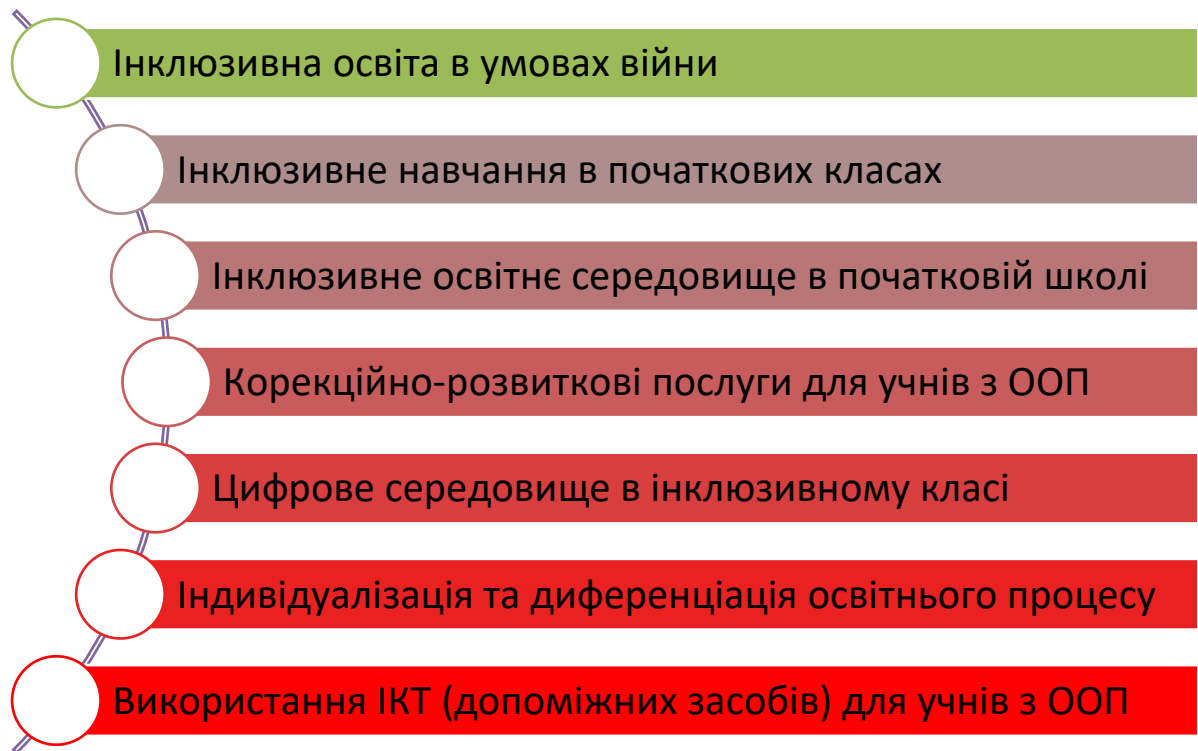

Рис. 1.2. *Основні категорії досліджуваної проблеми: робота вчителя початкових класів з учнями з ООП в умовах війни.*

Таким чином, ІКТ не лише покращують якість уроків, а й стають потужним інструментом для реалізації принципів інклюзивної освіти (Ю.Маслюк) [33], сприяючи всебічному розвитку дітей в умовах НУШ, зокрема в умовах війни.

1.2. Особливості роботи вчителя початкових класів з учнями з особливими потребами в умовах воєнного стану в Україні

В умовах війни, роль педагога виходить за межі суто академічного наставництва. Вчитель стає першим психологічним помічником. [63]. Він має володіти базовими знаннями з надання першої психологічної допомоги та вміти розпізнавати ознаки стресу, тривоги чи ПТСР в учнів початкових класів. Мультидисциплінарна команда, що включає психолога, логопеда та корекційного педагога, має бути доступною для всіх учнів, особливо для тих, хто потребує додаткової підтримки. [2].

Особливе місце в теоретичному аспекті інклюзивної освіти в умовах війни займає психосоціальна підтримка. Це інтегрований підхід, який поєднує психологічну допомогу та соціальну адаптацію. Його мета полягає в тому, щоб допомогти дітям відновити відчуття безпеки, контролю над ситуацією та соціальні зв'язки. Важливо впроваджувати елементи арттерапії, ігрової терапії та інших неформальних методів роботи для опрацювання травм і нормалізації емоційного стану (Л. Міщик). [34].

Окрім психологічних травм, діти з особливими освітніми потребами (ООП) під час війни стикаються з системними та інфраструктурними труднощами, що значно ускладнюють їхнє навчання. Це призводить до освітніх втрат і соціальної ізоляції.

Варто вказати на проблему переривання доступу до освіти для осіб з ООП, що характерно здебільшого для східних і південних регіонів України.

Пошкодження та знищення шкіл, дитячих садків та інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) унеможлиблює відвідування занять. Навіть у вцілілих закладах не завжди є доступні укриття, що робить навчання небезпечним, особливо для дітей з порушеннями мобільності. [2]

Родини з дітьми з ООП, що стали внутрішньо переміщеними особами, часто не можуть отримати доступ до необхідних послуг у новому місці. Це створює проблеми із зарахуванням до шкіл та отриманням корекційно-розвиткових занять (З. Ленів) [30].

Візуально нами на рис. 1.3 показано основні проблемні аспекти, з якими стикаються учасники освітнього процесу в період війни. Адже війна як стрес-фактор (вибухи, тривоги, евакуація) зумовлює різноманітні психологічні наслідки для учнів з ООП (тривога, регрес, поведінкові розлади тощо). Тому ЗЗСО переходять на різні формати навчання, приміром поєднання очного, дистанційного, змішаного / гібридного [68]. І це потребує неабиякої професійності, майстерності від учителя, адже часто трапляється

його професійне вигорання. Тут можна окреслити такі аспекти вигорання, як: емоційний, фізичний, психологічний.

У руслі організації інклюзивної освіти варто зосередитися на складанні індивідуальної програми розвитку (ІПР) для конкретного учня з ООП, адже тут є певні складнощі реалізації в умовах війни. Йдеться також про корекційно-розвиткові послуги, зокрема доступність, якість чи навіть тимчасове їх переривання.

Окремий аспект – то фахівці в інклюзивному процесі – асистент вчителя, логопед, психолог і т.п. Вони повинні співпрацювати (вчитель-учень, вчитель-батьки, вчитель-спеціалісти), щоб домогтися ефекту в навчанні дітей з ООП. [45; 46] Крім того, важливо забезпечити необхідні ресурси, матеріально-технічну базу, підтримку від держави.

Хоча онлайн-формат є альтернативою, він створює значні перешкоди. Багато сімей не мають доступу до необхідного обладнання (планшети, ноутбуки, стабільний інтернет), а для дітей із сенсорними або когнітивними порушеннями дистанційне навчання є малоефективним [7]. І це також створює деякі труднощі і водночас виклики для роботи вчителя в початковій школі.

Дуже відчутна проблема, з якою стикаються передусім батьки дітей з інвалідністю, – це втрата доступу до спеціалізованої допомоги через нестачу кваліфікованих фахівців, які виїхали через війну або мають надмірну зайнятість. Через переміщення населення багато асистентів вчителя, логопедів, реабілітологів та інших фахівців були змушені виїхати, що призвело до дефіциту кваліфікованих кадрів [11].

Рис. 1.3. *Основні проблеми у роботі вчителя в інклюзивному класі в умовах воєнного стану.*

Діти з ООП потребують безперервних корекційно-розвиткових занять. Війна перериває цей процес, що може призвести до втрати вже набутих навичок та регресу в розвитку [81]. Багато родин втратили допоміжні засоби, такі як інвалідні візки, слухові апарати або книги зі шрифтом Брайля, під час

евакуації, а придбати їх знову в умовах війни дуже складно. І це створює додаткові труднощі у організації освітнього процесу в школі в умовах НУШ.

У час війни деякі діти з ООП відчувають труднощі через зміну оточення для навчання в школі. Переїзд призводить до втрати звичного кола спілкування (друзі, педагоги) [18]. Для дітей з аутизмом або іншими розладами, що потребують стабільної рутини, це може спричинити значний стрес. Це стосується також і вчителів, бо вони мають адаптувати свої методи й методики до роботи в наявних умовах.

Не всі школи та громади, які приймають переміщених осіб, мають досвід роботи з інклюзивними класами або необхідні ресурси. Це ускладнює соціальну адаптацію та залучення до освітнього процесу таких учнів, відтак деякі класи потребують інноваційних методик для навчання й реабілітації дітей до наявних умов.

На рис. 1.4 показано деякі важливі аспекти в діяльності вчителя початкових класів, що стосується роботи з учнями з ООП та їхніми батьками під час воєнного стану [11]. І тут на першому місці, на нашу думку, психологічна стійкість та емоційна підтримка, бо вчитель має бути не лише джерелом знань, а й опорою для учнів. Важливо створити безпечне освітнє середовище [12], де діти почуватимуться захищеними. Слід враховувати, що тривожність, страх і стрес можуть впливати на здатність до навчання.

На другому місці – гнучкість і адаптивність, бо освітній процес може бути перерваний через повітряні тривоги чи відключення світла. Учитель повинен бути готовим до швидкої зміни формату роботи – з офлайн на онлайн і навпаки, з урахуванням особливостей дітей з інвалідністю [68]. Це вимагає розробки універсальних планів уроків, що працюватимуть в будь-яких умовах.

Рис. 1.4. *Головні аспекти діяльності вчителя початкової школи в умовах інклюзії під час війни*

Дуже важливо дбати про індивідуалізацію навчання і виховання [63]. Інклюзивний клас зазвичай складається з дітей з різними освітніми потребами [2]. Під час війни ці потреби можуть посилитися. Вчитель має адаптувати завдання, матеріали та методи оцінювання до можливостей кожної дитини, забезпечуючи їй комфортну і ефективну участь в освітньому процесі. І звичайно, співпраця з батьками та різнопрофільними фахівцями [10]. В умовах війни тісна співпраця з батьками, психологами, соціальними педагогами та іншими фахівцями є дійсно важливою, як ніколи. Це дозволяє вчасно виявляти проблеми, надавати необхідну допомогу та підтримувати учнів.

Рис. 1.5. *Моделювання найважливіших напрямів роботи вчителя початкових класів в умовах інклюзії.*

На рис. 1.5 показано важливі аспекти для моделювання системи роботи вчителя в умовах війни в інклюзивному класі. Ми акцентуємо на таких поняттях для дослідження, як: динамічність / адаптивність, тобто здатність до постійного руху і готовності до змін відповідно до викликів війни; безпекова ситуація в ЗЗСО як основний елемент, тобто символ «захисного купола над класом». Намагалися також представити, як учитель поєднує дітей, батьків і фахівців а також чільне місце на рисунку належить психоемоційній підтримці і уваги до кожної індивідуальності.

1.3. Інноваційні методики інклюзивного навчання і виховання здобувачів початкової освіти з урахуванням викликів війни

Як було зазначено вище, інклюзивне навчання в умовах війни має враховувати не лише особливі освітні потреби дітей, а й психоемоційний стан, травматичний досвід, нестабільність середовища.

Приведемо деякі інноваційні підходи, які вже використовують у світі й адаптують в Україні.

В інклюзивному класі в час війни на першому місці в діяльності вчителя стоїть психосоціальна підтримка та травма-орієнтоване навчання [2]. Так, *травма-інформований підхід* (trauma-informed teaching) відомий тим, що в освітньому процесі педагог враховує можливі ризики, створює безпечне середовище, дає молодшим школярам більше вибору й передбачуваності, зважаючи на освітні потреби та особливості [32]. Часто рекомендують при цьому застосовувати техніки саморегуляції: дихальні вправи, «емоційний термометр», куточки спокою та ін., але це все на власний розсуд і творчість вчителя. Звичним вже стало використання елементів *арт-терапії*, *казкотерапії*, *ігротерапії* у навчанні в умовах інклюзії. [76]

Щодо інновацій у методиці роботи в інклюзивному класі, то тут варто виокремити цифрові елементи передусім в змішаному навчанні (бо такий тип навчання найчастіше застосовують зараз у школах для роботи з учнями з ООП). Для цього використовують *адаптовані онлайн-платформи для дітей з ООП* (наприклад, інтерактивні вправи з озвученням, можливістю регулювати темп). *Мобільні класи та освітні лабораторії у громадах*, куди переміщуються діти (з планшетами, адаптованими додатками) є чудовим рішенням для продовження навчання в класі, які це є доступно і можливо.

Для зацікавлення застосовують також такі інновації, як *доповнена реальність та віртуальні класи для інтегрування дітей з різними освітніми можливостями*.

В інклюзивному процесі вчитель початкової школи все ж повинен застосовувати специфічні методики, *інклюзивні педагогічні технології*, приміром, *co-teaching* (співвикладання), коли учитель початкових класів працює спільно з асистентом (або спеціальним педагогом). [73]

Універсальний дизайн у навчанні є дуже поширена сьогодні практика роботи з учнями з ООП, тут матеріал подається у різних формах (текст, звук, картинка, рух), щоб кожна дитина мала доступ до них і користувалася у навчанні. [80]

Проектне навчання з реальними життєвими завданнями (наприклад, «як допомогти тваринам у місті під час війни»). Це певним чином традиційна вже методика роботи в класі, однак в інклюзії вона має свої переваги і окремий зміст.

Соціально-емоційне навчання учнів початкових класів в умовах війни та інклюзії сприяє формуванню у дітей емпатії, співпраці, вміння виражати емоції, особливо тих, котрі мають деякі емоційні переживання, страхи.

Інтерактивні ігри та вправи на розвиток стійкості (resilience).

«Ранкові або класні зустрічі», де учні вчаться говорити про свої переживання через війну, висловлювати емоції, допомагати один одному порадою чи посмішкою.

Опишемо більш детально одну з цих методик – універсальний дизайн в освіті чи навчанні (Universal Design for Learning), який особливо корисний для початкової школи, коли в класі є діти з різними освітніми потребами, у тому числі ті, хто пережив травму війни. [80] Сутність цієї методики в тому, що одна форма подачі знань не підходить усім дітям. Тому вчитель одразу планує урок так, щоб кожна дитина могла: отримати матеріал у різних формах (слухати, бачити, робити руками); демонструвати результат різними способами (малюнком, усно, письмово, рухом) та водночас мати мотивацію та вибір, а значить – відчувати контроль і безпеку.

Наприклад, на уроці (приклад для 2 класу, тема «Природа восени») вчитель застосовує такі множинні способи подання інформації:

- Учитель показує коротке відео про осінь.
- Читає дітям невеликий вірш.
- Демонструє зразки листя, які можна потримати в руках.
- Діти з порушенням слуху отримують картки з ключовими словами та ілюстраціями.

Далі важливими є також множинні способи діяльності учнів, диференційований підхід, робота в групі тощо: одна група малює дерево

восени, інша – складає з пазлів картину «Осінній парк», хтось пише 3 слова, які асоціюються з осінню, школяр, який не пише, може розповісти усно або скласти колаж із картинок.

Ця методика є корисною передусім з того погляду, що пропонує різні форми залучення учнів до навчальної діяльності і взаємодії. Так, педагог пропонує дітям обрати завдання за бажанням (відчуття контролю), використовує «емоційний термометр»: діти позначають, як почуваються перед завданням (наприклад, смайлики на дошці). Крім того, позитивним моментом є наявність «куточку спокою» – якщо дитина (у т.ч. з ООП) перевантажена, може відійти й виконати завдання в тихому місці.

Рис. 1.6. *Інноваційні методики навчання, які адаптують до умов інклюзивного класу.*

Отож згадана вище методика особливо цінна в роботі вчителя під час війни в інклюзивному класі, оскільки вона допомагає зменшити стрес, діти не бояться, що «не зможуть» виконати якесь завдання. Водночас вона дає відчуття вибору й безпеки, що важливо для тих, хто пережив травму війни і потребує психологічного чи педагогічного супроводу в навчанні й соціалізації в умовах НУШ. А якщо йдеться про інклюзивний процес, то учні з ООП, переселенці (ВПО) чи ті, хто має труднощі у навчанні, працюють разом із усіма, але кожен своїм способом.

Для інклюзивного навчання в початкових класах часто застосовують лепбук – саморобний посібник, що містить систематизовану інформацію з певної теми (рис. 1.7). Його специфіка полягає в візуальній привабливості та різноманітності елементів, таких як: кишеньки, віконця, книжечки-гармошки, конверти, рухомі деталі, міні-ігри тощо. При цьому створений лепбук допомагає учням з ООП структурувати та узагальнювати вивчений матеріал з конкретної теми (наприклад, «Сонячна система», «Свійські тварини», «Частини мови»), що слугує засобом для кращого запам'ятовування навчального матеріалу.

Створення лепбука – це не просто заповнення папки, а дослідницька робота. Діти самостійно шукають інформацію, аналізують її та вирішують, як краще її представити. Це формує навички критичного мислення, пізнавальної активності та самостійного навчання. Відтак містить ігровий формат у освітній взаємодії, бо завдяки інтерактивним елементам навчання перетворюється на захопливу гру. Це особливо важливо для молодших школярів з ООП [2], оскільки допомагає підтримувати інтерес до процесу. Лепбук можна адаптувати під особливості кожної дитини з інвалідністю. Завдання можуть бути різної складності, що дає змогу врахувати потреби кожної дитини та залучити її до спільної діяльності.

Виготовлення лепбука може бути як індивідуальною, так і груповою роботою (рис. 1.7). Колективна робота над ним сприяє розвитку

комунікативних навичок, вмінню домовлятися та працювати в команді. Крім того, створення лепбука може слугувати завершальним етапом навчального проєкту, де дитина чи група дітей демонструє свої знання та креативність, тобто можна вважати що це ефективний інструмент, що перетворює звичайне навчання на творчий процес.

Рис. 1.7. Застосування лепбуків в інклюзивному навчанні початкової школи.

Ресурс: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-innovaciy-niy-tehnologiy-na-urokah-v-nush-232360.html>

І окремо про співпрацю з батьками та громадою, як і з командою фахівців з інклюзії. [62]. Доцільними тут будуть освітні воркшопи для батьків, як підтримати дитину з ООП вдома, партнерство з волонтерами та психологами для проведення групових занять для подолання емоційних травм війни, використання громади як «розширеного класу»: екскурсії, спільні заходи, шкільні двори як безпечний простір для навчання та релаксації.

Інноваційні освітні технології в інклюзивній освіті дають змогу вирішити низку завдань, зокрема: розвитку комунікативних умінь і навичок у дітей, у т.ч. з ООП [40], встановленню емоційних контактів між молодшими школярами в процесі їх адаптації чи соціалізації в ЗЗСО [80]; стимулюють працювати у групі, команді, дослухатися до думок інших учасників; зняттю нервового напруження, якщо існують психоемоційні травми через війну та ін.

У Додатку В нами подано конспект заняття в 3-4 кл. в інклюзивному класі, який дає змогу вчителю створити інтерактивне та інклюзивне освітнє середовище в НУШ. Тут, наприклад, передбачено різні види діяльності, що дозволяють залучити до роботи всіх учнів, включаючи тих, хто потребує особливої підтримки.

Таким чином, можемо підсумувати, що згадані вище методики роботи в початковій школі в умовах інклюзії, які вважаємо інноваційними, повинні будуватися на принципах гнучкості, безпеки та адаптивності, адже у воєнних умовах середовище може швидко змінюватися. Однак на першому місці завжди повинна стояти безпека дітей, їхні життя і здоров'я.

Висновки до розділу 1

У цьому розділі нами подано теоретичні аспекти щодо стану проблеми інклюзивного навчання в початковій школі в сучасних умовах, на основі аналізу наукової літератури педагогічного спрямування окреслено деякі важливі аспекти щодо її організації в кризових умовах, тобто у період російсько-української війни.

Окреслено сутність понять, що складають основу дослідження, якими є: інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, інклюзивне цифрове освітнє середовище, діти з ООП, травмоорієнтований підхід в освіті, адаптації та модифікації в інклюзивному навчанні, індивідуалізація, професійне вигорання, психоемоційні травми у дітей та інші.

Описано важливі виклики, з якими стикаються вчителі в ЗЗСО через війну, зокрема у руслі реалізації інклюзивної освіти в початковій школі:

По-перше, це фінансові та матеріальні труднощі, руйнування інфраструктури закладів освіти, що часто робить їх недоступними для осіб з ООП.

По-друге, – це кадрові проблеми. Відтік кваліфікованих спеціалістів, потреба в їхньому навчанні та психологічній підтримці, а також готовності до роботи з учнями початкових класів з різними нозологіями, зокрема тими, які мають травми війни.

По-третє, психологічна травматизація створює загрози не лише для нормального самопочуття. Постає нагальна необхідність роботи з травмою у дітей та дорослих в школі I-го ступеня.

Попри ці виклики, війна також відкриває нові можливості для трансформації освітньої системи. Вона стимулює пошук інноваційних рішень, розвиток дистанційних технологій та посилення співпраці між усіма учасниками освітнього процесу. Інклюзивна освіта в умовах війни є не лише правом кожної дитини, а й дієвим інструментом для її відновлення та побудови стійкого майбутнього.

РОЗДІЛ II

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

2.1. Цифрові ресурси та інструменти для виховання і навчання учнів в інклюзивному класі

Сьогодні персональні комп'ютери, SMART-дошки та Інтернет є незамінними інструментами в освіті [7; 8]. Особливу роль ці технології відіграють в інклюзивному навчанні, допомагаючи дітям з особливими освітніми потребами та інвалідністю розкрити свій творчий потенціал [79]. Їхнє застосування і переваги вже частково обґрунтовано нами в розділі I цієї кваліфікаційної роботи. Однак, розглядаючи методичний аспект проблеми, варто вказати на наступні переваги SMART-технологій в інклюзивній освіті [71].

Мультисенсорна взаємодія: проектори та інтерактивні дошки дозволяють застосовувати багаті кольорові палітри, що сприяє кращому сприйняттю інформації. Сенсорні панелі та планшети стимулюють тактильні відчуття, покращуючи взаємодію дитини з навчальним матеріалом [8].

Активізація освітнього процесу: учні швидше засвоюють інформацію, активно беруть участь у групових обговореннях і спільних проєктах.

Індивідуалізація та зворотний зв'язок: технології дозволяють проводити індивідуальну перевірку знань та забезпечують ефективний зворотний зв'язок між учнями та вчителем [63].

Отож, застосування мультимедійних презентацій, створених у програмах на кшталт Microsoft PowerPoint, вже є звичною практикою в освіті [69]. Однак, крім стандартних слайд-шоу, що впливають на зорове сприйняття, освітній процес збагачується новими інтерактивними

технологіями. Це дозволяє задіяти й інші канали сприйняття, наприклад, слуховий (через аудіофайли) та тактильний [22].

Ефективність застосування SMART-технологій в інклюзивній освіті [66] ґрунтується на спеціально створеному комплексі програмного забезпечення, що містить різні функції та інструменти:

1. **Редактор «SMART Notebook»** дає змогу формувати презентації та слайди, розмір яких відповідає параметрам екрана. На них можна розміщувати зображення, тексти й інші об'єкти, змінювати їхній розмір, копіювати чи робити прозорими [4]. Такий підхід поєднує зорові, слухові й тактильні відчуття, активізує пізнавальну діяльність учнів з особливими освітніми потребами, підтримує розвиток мовлення та комунікативних навичок.
2. **Використання аудіо- та відеофайлів у презентаціях** сприяє формуванню слухо-вимовних і ритміко-інтонаційних умінь, підвищує пізнавальну активність, адже поєднання звукової та візуальної інформації полегшує сприйняття і розуміння нового мовленнєвого матеріалу [9].
3. **Функція «Повертання об'єкта»** робить зображення інтерактивними, що допомагає вчителю урізноманітнити й зробити матеріал більш доступним і привабливим.
4. **Функція «Маркер»** дозволяє поєднувати елементи слів і речень, виділяти граматичні конструкції. Вона допомагає учням самостійно створювати репліки, мікродіалоги та повноцінні діалоги під час навчання усному спілкуванню.
5. **Функція «Ластик»** дає змогу прибрати неправильні відповіді, що стимулює розвиток навичок самостійної роботи й самоаналізу.
6. **Функція «Рух об'єкта»** забезпечує легке змінювання умов завдань: зображення можна пересувати та розташовувати відповідно до потреб навчального процесу, при цьому дані зберігаються.

7. *Інструмент «Ножниці»* дозволяє створювати мозаїки, ігри типу «лото», вирізати та зберігати фрагменти малюнків чи речень для подальшого використання. У процесі навчання письма цей інструмент особливо корисний під час вправ на швидке написання слів із використанням наочності (Ю. Маслюк) [33, с. 120].

Сьогодні в освіті все активніше розвиваються технології штучного інтелекту (ШІ), тому їх застосування прогнозують чи тестують зараз в інклюзивному навчанні дітей. Приміром на рис. 2.1. показано для яких цілей можна використовувати ШІ у роботі педагога.

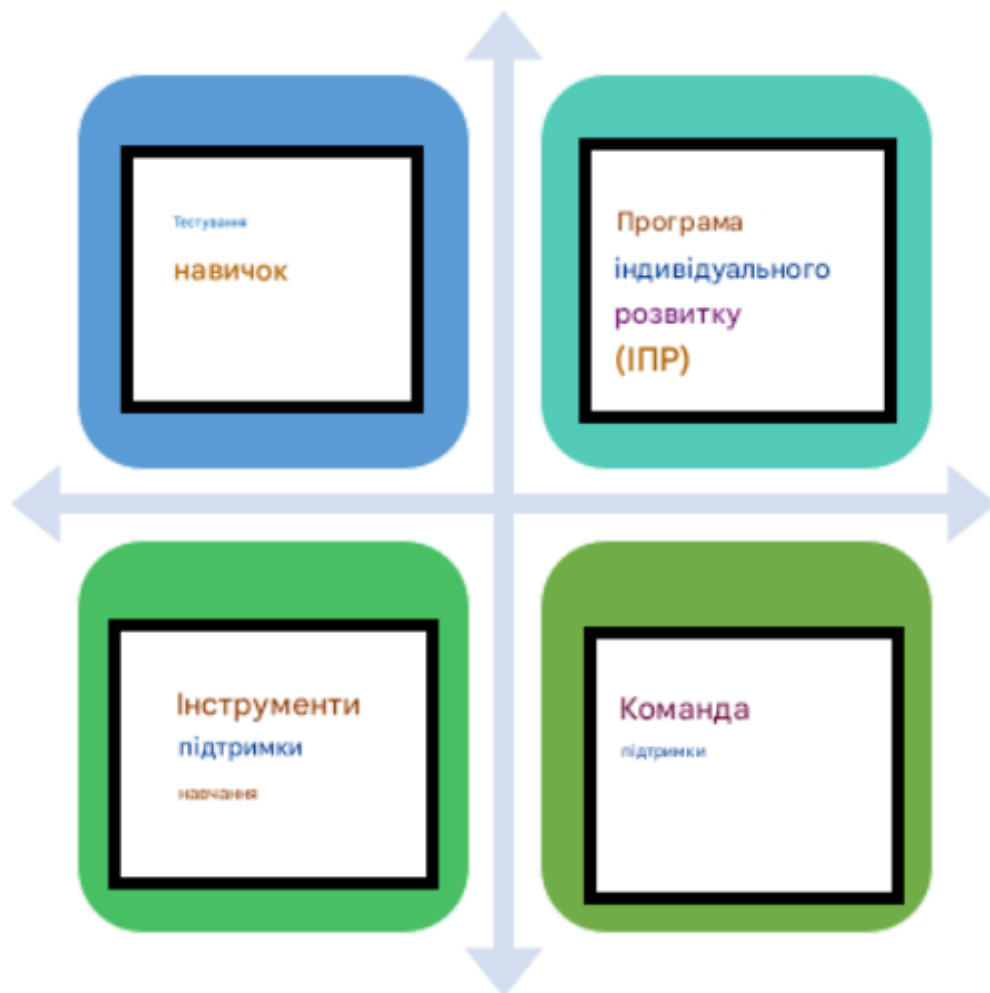

Рис. 2.1. *Інструменти ШІ у роботі вчителі в інклюзивному класі.*

Ресурс: <https://www.aup.com.ua/shi-dlya-inklyuzivnoi-osviti/>

В інклюзивному освітньому середовищі початкової школи використання ШІ може включати діагностику і планування, коли проводиться тестування навичок дитини з ООП, складають протоколи її розвитку та формують індивідуальну програму розвитку (ШПР).

На наступному етапі варто акцентувати увагу на адаптації та психологічному і педагогічному супроводі у навчанні і розвитку в школі, тобто адаптація академічної програми, підбір допоміжних засобів навчання та організація роботи команди інклюзивного супроводу [12]. На даний час інструменти ШІ лише входять у освітню сферу, тому вчителі початкових класів чи інші фахівці з інклюзії не володіють ще достатньо методиками їх застосування в роботі з учнями з ООП.

Під час підготовки уроків в умовах інклюзивного навчання важливо враховувати основні труднощі, з якими стикаються учні початкових класів, та шукати шляхи їх подолання чи компенсації. Насамперед необхідно виявити ці труднощі. У даному дослідженні акцент робиться на таких особливостях, як порушення мовленнєвого розвитку та дефіцит уваги.

Проблеми усного мовлення зазвичай виявляються вже на початкових етапах навчання. Після відповідного обстеження логопед визначає тип мовленнєвого порушення. Фахівець не лише фіксує недоліки вимови, а й оцінює загальний стан мовної діяльності та рівень розвитку окремих компонентів мовної системи: вимови, словникового запасу та граматичної будови [71]. Завдяки цьому можна з'ясувати, чи обмежуються труднощі лише дефектами звуковимови, чи вони охоплюють і фонетичну сторону мовлення, і його лексико-граматичну основу. На підставі цих даних учитель коригує освітній процес.

Наприклад, якщо порушення стосується лише окремих звуків (їх неправильної вимови або спотворення), то це, як правило, зумовлено особливостями артикуляційного апарата. У такому разі розвиток фонемних

процесів не затримується, і дитина має усі передумови для оволодіння читанням і письмом на рівні зі своїми ровесниками.

Інша ситуація виникає тоді, коли проблеми вимови поєднуються з недорозвиненням фонемних процесів. Це призводить до ускладнень у формуванні навичок аналізу та синтезу звукової структури слова, що негативно впливає на засвоєння програмного матеріалу. У такому випадку важливо, щоб учитель працював у тісній співпраці з логопедом, узгоджуючи навчальні вимоги та корекційні заходи.

У дітей із мовленнєвими порушеннями різного ступеня часто спостерігаються проблеми з комунікативними навичками (З. Ленів). Дослідники підкреслюють, що діти з тяжкими мовленнєвими вадами нерідко мають низьку мотивацію до спілкування, відчують труднощі в орієнтуванні у навчальних і життєвих ситуаціях, демонструють порушення поведінки, проблеми у комунікації та підвищену емоційну виснаженість [30]. Усе це створює додаткові бар'єри у навчанні, які необхідно враховувати під час планування уроків і вибору форм роботи.

О. Гаяш у книзі *«Поради вчителям щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами»* подає низку практичних рекомендацій для педагогів, що працюють із дітьми з мовленнєвими вадами [10]:

- при виявленні мовленнєвих труднощів у дитини варто обговорити цю проблему з учителями, які працювали з учнем раніше;
- з'ясувати у дитини, які саме труднощі виникають під час сприйняття, обробки та застосування нового матеріалу, а також яку інформацію вона засвоює найгірше;
- пропонувати альтернативні способи подачі матеріалу (усно, письмово, з використанням наочності);
- виконувати всі рекомендації логопеда, інших фахівців і батьків щодо вправ та адаптацій навчального матеріалу;

- за можливості застосовувати спеціальні комп'ютерні програми (наприклад, для перетворення тексту у звук) та інші технічні засоби з урахуванням індивідуальних потреб учня [10, с. 45-49].

Одним із суттєвих недоліків традиційного шкільного середовища для дітей із гіперактивністю та дефіцитом уваги є відсутність спеціально облаштованого ігрового простору [30]. Для таких учнів він має особливе значення, оскільки дозволяє проводити ігри, спрямовані на зниження статичної напруги, корекцію агресивності, розвиток механізмів емоційного реагування та формування соціальних навичок. Наявність такого простору допомагає дітям вивільнити надлишкову енергію в прийнятний спосіб [40; 41]. Якщо ж подібних умов немає, ця активність переноситься на навчальний процес, що призводить до порушення дисципліни та правил шкільного життя.

У цьому ракурсі О. Гаяш пропонує педагогам низку практичних рекомендацій щодо роботи з учнями, приміром, із дефіцитом уваги та гіперактивністю [10]:

- посадити дитину за першу парту, щоб зменшити кількість відволікаючих чинників;
- враховувати у розкладі уроків обмежені можливості учня концентруватися на матеріалі;
- структурувати завдання у вигляді картки з чітко прописаним алгоритмом дій;
- формулювати інструкції коротко й однозначно, повторювати їх кілька разів;
- контролювати процес виконання завдань, за потреби кількаразово стимулювати учня до роботи, адаптуючи завдання так, щоб він встигав у темпі з класом;
- наполягати на завершенні завдань і здійснювати перевірку результатів;

- надавати дитині різні можливості виступати перед класом (розповідати про виконання завдань, чергування, творчу роботу тощо);
- максимально унаочнювати матеріал, щоб він був і зрозумілим, і привабливим для сприйняття;
- систематично перевіряти виконані завдання;
- частіше заохочувати учня, використовуючи делікатні форми вказівок на помилки;
- формувати позитивну навчальну мотивацію;
- спиратися на сильні сторони дитини, відзначати її успіхи, особливо у тих видах діяльності, які їй цікаві;
- у разі епатажної чи неприйнятної поведінки дотримуватися спільно виробленої тактики команди фахівців;
- активно взаємодіяти з батьками, підтримуючи постійний контакт;
- хвалити дитину навіть за незначні досягнення, підкріплювати їх емоційною реакцією, підвищуючи її самооцінку та статус у колективі;
- використовувати педагогічні методи управління поведінкою, поєднуючи їх із регулярними бесідами про поведінку;
- заохочувати ведення особистого щоденника, де дитина могла б фіксувати події, що допомагають їй почуватися впевненіше.

Таким чином, акцент робиться не лише на організації освітнього процесу, а й на системному підході до підтримки дитини з боку вчителів, фахівців і батьків, що дозволяє досягти кращих результатів у навчанні та соціалізації (О. Гаяш) [10, с. 91-93]. Це особливо важливо в умовах кризових ситуаціях, зокрема під час роботи з учнями з ООП [2], які мають певні травми через війну, психоемоційні порушення, що поєднуються із симптомами їхнього основного порушення. Це потребує від вчителя початкових класів відповідної адаптації і модифікації освітнього процесу [76].

На основі аналізу наукової літератури та інтернет-матеріалів, нами виокремлено деякі цифрові ресурси для підтримки учнів початкових класів з

ООП, які водночас пережили досвід війни, що може проявлятися у тривожності, ПТСР, проблемах уваги чи поведінки. У такому випадку цифрові інструменти мають бути прості, безпечні, емоційно підтримувальні й адаптивні.

Наведемо деякі з них, суто для надання педагогічного і психологічного супроводу в умовах інклюзивного процесу, відповідно ці технології чи цифрові засоби класифікуємо за їхнім призначенням або головною метою використання в педагогічному процесі.

1. Засоби для емоційної стабілізації та релаксації учнів.

Smiling Mind (безкоштовний застосунок) – вправи на майндфулнес і дихання, доступні для дітей.

Трансформаційне бачення

Половина всіх психічних розладів у дорослих вперше виникає до 14 років, а за останні 15 років кількість молодих людей, які страждають від психічних розладів, зросла на 50%. Посеред цієї кризи психічного здоров'я, Smiling Mind прагне створити довгострокові зміни у психічному здоров'ї, проактивно підтримуючи дітей у розвитку навичок для процвітання, перш ніж хвороба переможе.

ЯК МИ ЦЕ РОБИМО

Рис. 2.2. Платформа для психологічної допомоги (скриншот).

Ресурс: <https://www.smilingmind.com.au/>

Приміром, програма для початкової школи «Усміхнений розум» (рис. 2.2), яка знаходиться на згаданому вище сайті. Її завдання в тому, щоб допомогти вчителям (батькам) у соціально-емоційному навчанні учнів, і це навчання ґрунтується на конкретних фактах, даних, що дає змогу підтримати загальне психічне благополуччя усіх учасників освітнього процесу в умовах кризи в тому числі.

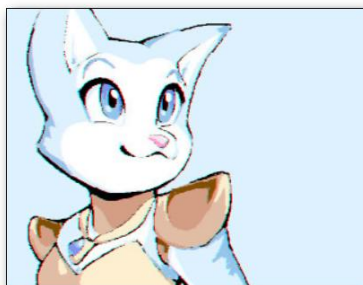
Breathe, Think, Do with Sesame (Sesame Workshop) – ігрові вправи для навчання саморегуляції.

YouTube-канали з дитячою йога- та дихальною гімнастикою (наприклад, *Cosmic Kids Yoga* з простими сюжетними заняттями).

2. Засоби для стимулювання творчості та самовираження школярів.

Book Creator – дитина створює власну інтерактивну книжку з картинками, аудіо, малюнками.

Paint 3D / Tux Paint – прості цифрові інструменти для малювання, що допомагають знімати напругу. Це безкоштовна платформа, де можна створювати рисунки на компютері дітям від 3 до 12 років, причому у дитячому садку чи школі. Дана програма Tux Paint використовується в школах всього світу для навчання комп'ютерній грамотності, вона достатньо проста, цікава, має гарний інтерфейс і веселі звукові ефекти. Тому створений персонаж (пінгвін Тукс) допомагає малюкам у засвоєнні програми.

Планета динозаврів Крістал
від Лілі

Перегляньте [більше з галереї](#)
або [інших скріншотів](#) .

Seulgi
By lidl

View [more from the gallery](#)
or [other screenshots](#).

Особливості фарби Tux Paint

Tux Paint простий у використанні, містить безліч цікавих ефектів та пропонує багато варіантів налаштування.

- [Мультиплатформність](#)
- [Простий інтерфейс](#)
- [Цікавий інтерфейс](#)
- [Інструменти малювання](#)
 - [Магічні інструменти](#)
- [Команди](#)
- [Переклади](#)
- [Багатомовний ввід](#)
- [Доступність](#)
- [Можливості для батьків та вчителів](#)

З [галереї](#) : Мафуу (з проекту SEKAI) від KAGORIO

Рис. 2.3. *Безкоштовне програмне забезпечення для малювання для дітей будь-якого віку.*

Ресурс: <https://tuxpaint.org/>

Canva for Education – прості шаблони для плакатів, карток, колажів.

3. Засоби для навчання з урахуванням специфіки дітей з ООП.

LearningApps.org – інтерактивні вправи, які можна адаптувати під рівень дитини.

Рис. 2.4. *Сервіс для підтримки освітнього процесу LearningApps.org*

Ресурс: <https://learningapps.org/19629575>

LearningApps.org на поданому рисунку пропонує низку вправ, а тут для уроку математики в 2 класі. Це дуже корисно для вчителя, бо допомагає у викладанні невеликих інтерактивних модулів, тобто так звана доступна бібліотека цілісних завдань до уроків для вчителя та учнів.

Khan Academy Kids – безкоштовний застосунок з математикою, читанням, логічними завданнями, з іграми.

Wordwall – створення карток, вікторин, пазлів для закріплення матеріалу.

Read&Write (від Texthelp) – читає текст уголос, підсвічує слова, допомагає дітям із дислексією.

4. Педагогічні засоби для соціально-емоційної підтримки в умовах інклюзії.

ClassDojo – платформа для комунікації між вчителем, учнями та батьками; є “монстри”-аватари, які дітям подобаються.

Padlet – інтерактивна стіна, де діти можуть висловлювати емоції у вигляді картинок, стікерів чи смайлів.

Створіть складні padlet за допомогою покрокових інструкцій.

Рис. 2.5. Шаблони Padlet для командної взаємодії в інклюзивному класі.

Ресурс: <https://padlet.com/site/templates>

Як бачимо, тут приведено як специфічні для інклюзивної суто освіти педагогічні засоби у роботі вчителя, а також більш загальні – для візуалізації матеріалу на уроці чи групової командної взаємодії. При цьому важливо для

педагога, щоб використання їх супроводжувалося зацікавленням і мотивацією. Однак варто практикувати в кризових умовах (а ми пишемо про війну в Україні і її виклики для інклюзії) мінімум стимулів (яскравих анімацій, гучних звуків), щоб уникнути перевантаження для молодших школярів під час навчання. Водночас доцільно давати короткі завдання з миттєвим позитивним підкріпленням, що допоможе передусім учням з інвалідністю у засвоєнні матеріалу.

Сервіс (рис. 2.6) дозволяє створювати ребуси на різні теми, а також завантажувати готові матеріали для уроків. Це сприяє розвитку кмітливості та логічного мислення в учнів початкових класів, зокрема в інклюзивних. Цей безкоштовний і простий у використанні інструмент підходить для всіх. Він допомагає урізноманітнити заняття, наприклад, перетворивши ключове поняття на ребус.

Рис. 2.6. Приклади ребусів для початкової школи з інклюзивним навчанням. Слово «Осінь».

Рис. 2.7. Приклади ребусів для початкової школи з інклюзивним навчанням. Два варіанти слова «Казка».

Ресурс: <http://rebus1.com/ua/index.php?item=main>

Важлива методична рекомендація для вчителя – створити “куточок безпеки” онлайн – місце або окремий ресурс, куди дитина може зайти заспокоїтись (музика, картинки, вправи на дихання). За наявної можливості треба працювати в партнерстві з психологом закладу освіти та батьками, щоб налаштовувати інструменти під конкретні потреби дитини з ООП [32].

Варто вказати на ще один цифровий ресурс, що допомагає створити гумористичну атмосферу і часто допомагає боротися зі стресом в початковій школі. Це – комікси на уроках, що представляють собою серії малюнків з текстом, які послідовно викладають сюжет. Їх складність залежить від віку та особливостей розвитку дитини [81]. Важливо, що такий формат навчального завдання дозволяє візуалізувати будь-які твори, що значно полегшує їхнє сприйняття учнями початкових класів, в т.ч. з ООП.

Використання коміксів у навчанні, особливо для дітей з ООП, є дуже ефективним. Вони допомагають:

- візуалізувати друковану інформацію;
- розвивати логічне, творче мислення та мовлення;
- активізувати когнітивні процеси;
- тренувати навички ведення діалогу;
- мотивувати учнів до читання та створення власних історій.

На наступному рисунку нами показано комікс, який представлено в науковій літературі для застосування в школі на теми інклюзивної освіти і толерантності в класі.

Інклюзивні комікси показують людей з різними порушеннями, нозологіями, що зустрічаємо в реальному світі, тому застосування таких послідовних рисунків допомагає учням мислити, розвивати своє мовлення, творчість і водночас виховувати гуманність у класі, толерантність у ставленні до осіб (дітей) з ООП [73]. За даним рисунком діти можуть фантазувати: або придумати кінцівку за поданим текстом, або ж вигадати власний варіант – сюжет – того, що там відбувається, якась інклюзивна історія і т.п.

Рис. 2.8. Інклюзивний комікс у початковій школі.

Ресурс: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/6285/6614>

Іншим доступним і цікавим ресурсом для дітей з ООП є сервіс для створення ментальних карт, використання яких в інклюзивних класах є надзвичайно ефективним завдяки їхній візуальній і гнучкій природі, що відповідає різним стилям навчання [73]. Вони є потужним інструментом для дітей з інвалідністю і для учнів з типовим розвитком.

Варто вказати на переваги їх застосування в інклюзивній освіті.

По-перше, це візуалізація складної інформації для засвоєння, а для дітей, які краще сприймають візуальну інформацію (наприклад, з дислексією, розладами аутистичного спектру), ментальні карти роблять складні поняття більш доступними та зрозумілими.

По-друге, це спрощення структури, бо карти допомагають розкласти великі обсяги тексту на ключові поняття, що зменшує когнітивне навантаження, особливо важливо для учнів із труднощами в навчанні, а також має значення розвиток логіки та зв'язків, оскільки створення ментальних карт вчить школярів встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, класифікувати навчальну інформацію [Там само]. Крім того, значення ментальних карт в початковій школі в тому, що допомагає стимулювати учнів, мотивувати їх до навчання – інтерактивна і творча форма роботи з ментальними картами підвищує зацікавленість учнів, перетворюючи навчання на гру.

Як і будь-якого цифрового ресурсу чи матеріалу, ментальні карти можна застосувати на різних етапах уроку [68]. Під час узагальнення теми, після вивчення розділу вчитель або учні спільно створюють ментальну карту, щоб підсумувати основні поняття. Діти можуть використовувати карти для планування розповіді, наприклад, «Мій день», «Мій улюблений герой» або «Як виростити рослину». Ментальні карти ідеально підходять для генерації ідей у групових проєктах, тобто як мозковий штурм. Під час читання казки або оповідання діти можуть створювати карту з головними героями, подіями, місцем дії тощо. Також це може бути підготовка до виступу: карти допомагають дітям запам'ятати послідовність думок, щоб не забути нічого під час презентації.

Серед рекомендованих сервісів для початкової школи, які є простими у використанні, мають інтуїтивний інтерфейс, дозволяють додавати зображення та працюють на різних пристроях, це: Popplet, Coggle,

MindMeister, Bubbl.us та інші. [75]. Крім того на багатьох платформах можна використати готові зображення ментальних карт для дітей з ООП, або створити самому як педагог до конкретного уроку.

Рис. 2.9. *Ментальна карта для роботи в інклюзивному класі.*

Ресурс: <https://vseosvita.ua/library/embed/01008hhf-9c63.docx.html>

Використання в інклюзивному класі ІКТ є цінним особливо у період критичних ситуацій, коли виникає потреба організації освітнього процесу в дистанційному чи змішаному форматі. Однак не тільки ці переваги в інклюзивному класі, а й дещо інші, зокрема щодо розширення можливостей для опанування технічними інноваціями, цифровими знаннями всіма учнями початкової школи (рис. 2.10).

Рис. 2.10. *Переваги використання цифрових технологій в інклюзивній освіті в час війни.*

Ресурс: <https://youtu.be/XAKvZ4TJLJU?si=zqMv-otjg4BCXeID>

Отже, застосування ІКТ в інклюзивній освіті важливе в компенсаторних цілях, а також в комунікаційних цілях для пошуку альтернативної форми зв'язку як інструмент для поглиблення педагогічної взаємодії. Дидактична ціль застосування ІКТ означає допомогу усім дітям у навчанні, зокрема з ООП, тому сьогодні це є необхідність для надання якісних освітніх послуг в ЗЗСО.

На наступному рисунку презентовано більш детально технічні і дидактичні переваги використання ІКТ в інклюзії, що важливо і для початкових класів, передусім для підвищення мотивації навчання, стимулювання до активності у засвоєнні матеріалу на уроці всіх учнів, незважаючи на психоемоційні переживання, якщо вони існують. Власне саме мотивацію і активність на уроці ми дослідили під час виявлення рівня залученості молодших школярів до освітнього процесу в інклюзивному класі, що подано в наступному підрозділі роботи.

Рис. 2.11. *Технічні і дидактичні переваги використання ІКТ в інклюзивній освіті в час війни.*

Ресурс: <https://youtu.be/XAKvZ4TJLJU?si=zqMv-otjg4BCXeID>

У Додатку А нами приведено приклад тижневих занять з використанням ІКТ і технік релаксації для дітей з травмами війни. Вважаємо доцільним звернути увагу на рекомендації для вчителя початкових класів з інклюзивним навчанням: важливо при проведенні таких занять чергувати: навчання → пауза → творча чи емоційна активність, щоб допомогти дітям зберегти рівень засвоєння матеріалу і водночас «перезавантажуватися». Варто пам'ятати про короткі блоки: не більше 20 хвилин на одне завдання.

Зважаючи на психоемоційні травми через війну, прагнути мінімізувати стрес – учні завжди можуть відмовитися від цифрового інструменту й намалювати/написати на папері. А також має значення підтримка безпеки: уникати тем, що можуть викликати воєнні тригери (вибухи, зброя, сцени руйнування).

2.2. Організація та результати дослідно-експериментальної роботи в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи

у 3-4-х класах, зважаючи на незначну кількість учнів.

Опитування вчителів початкових класів і асистентів вчителя показали, що вчителі багатьох деякі труднощі, виклики і проблеми щодо інклюзивного навчання в час війни. Як бачимо, на першому місці серед респондентів (24%) є психоемоційні травми дітей і батьків, а мабуть і вчителів, оскільки через війну важко працювати і з дітьми з ООП в класі (рис. 2.12). Крім того відсутність дидактичних матеріалів (20% опитаних) має місце у значній кількості ЗЗСО, бо інклюзія потребує належної матеріально-технічної бази.

Рис. 2.12. *Труднощі впровадження інклюзивного навчання в умовах воєнного стану в початковій школі (за даними опитування вчителів).*

Значна кількість вчителів (18%) стверджують, що мають деякі труднощі через вимушене переривання навчання під час війни, бо тривоги або повідомлення про замінування шкіл є дуже поширеними, особливо у

містах. Значна частина респондентів (14%) зауважили, що відчують труднощі в роботі в інклюзивному класі, оскільки не вистачає на місцях фахівців різного профілю – психолога, логопеда, реабілітолога, спеціального педагога та ін. А це вкрай важливо для дитини з ООП у ситуації травми. Тому закономірно наступне питання анкети стосувалося ресурсів, які необхідні для якісної організації інклюзивного навчання в ЗЗСО.

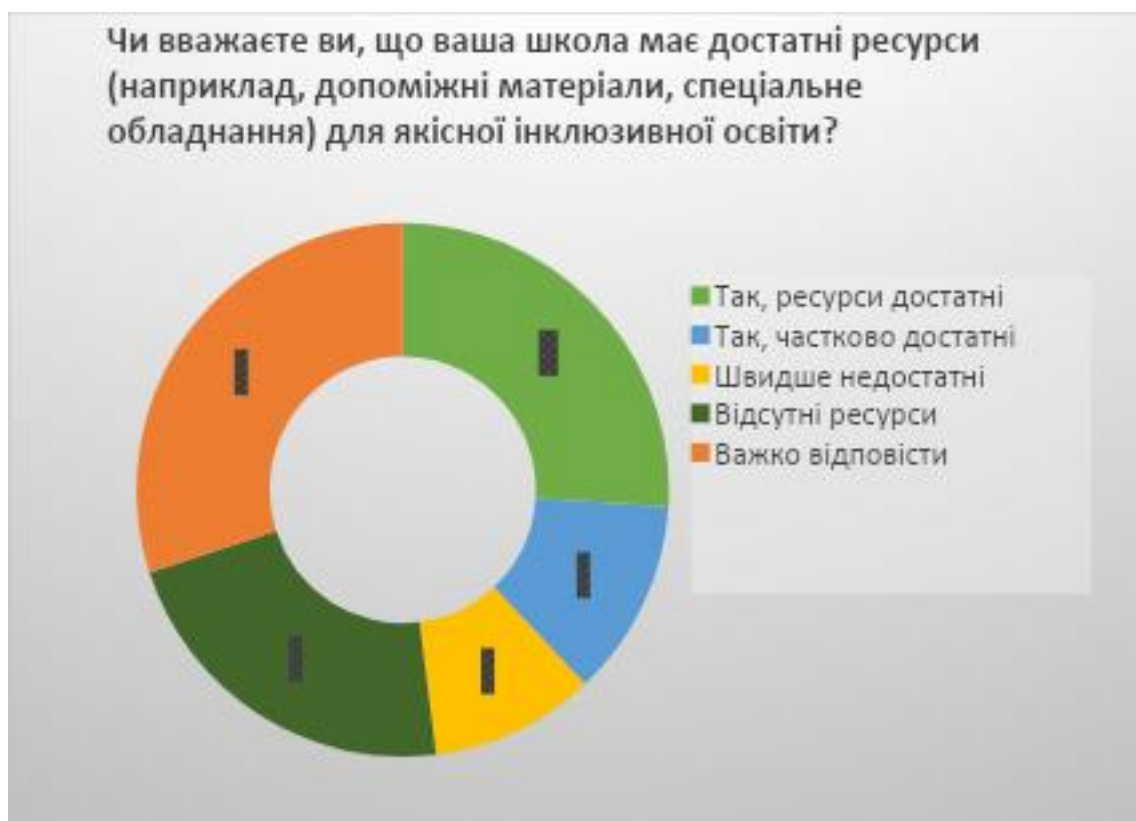

Рис. 2.13. *Наявність у школі ресурсів для інклюзивного навчання в умовах воєнного стану за даними опитування вчителів).*

Отже, про те, що ці ресурси для навчання є достатніми заявили 26% вчителів, які працюють в початковій школі; 12 % вказали, що вони частково задовольняють потреби для дітей і процесу навчання в цілому, 10% вважають ці ресурси недостатніми для якісної організації інклюзивного процесу.

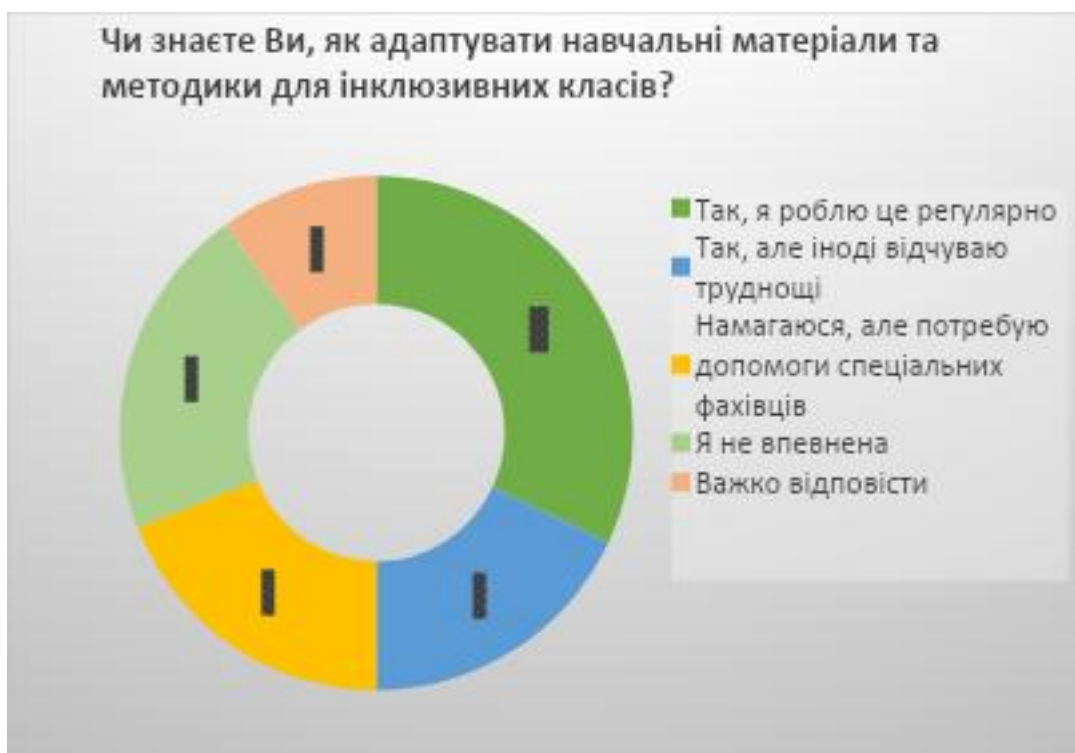

Рис. 2.14. *Здатність педагогів до адаптації дидактичних матеріалів в інклюзивній освіті в умовах воєнного стану.*

Дослідження, яке проведене серед педагогів початкових класів, засвідчило, що майже третина (32% опитаних) систематично адаптують дидактичні матеріали до умов інклюзивності, зважаючи також на потреби ВПО та проблеми їх соціалізації в класі. Майже 18% респондентів, що теж це роблять, однак часто відчувають труднощі, або недостатньо компетентностей для роботи з окремими категоріями учнів з ООП, 19% зауважили, що потребують підтримки, спеціальної допомоги фахівців з інклюзивної освіти, тобто вузькопрофільних спеціалістів, яких особливо не вистачає в час війни через переміщення і т.п.

Про деякі проблеми, зумовлені війною, вказали й на інші питання респонденти, якими були вчителі початкових класів. Тому під час проведення констатувального і формувального експерименту нами було враховано ці аспекти.

Виходячи з того, що предметом нашого дослідження є зміст, форми організації та методи роботи вчителя з учнями з ООП під час воєнного стану,

тобто особливості чи специфіка освітнього процесу в інклюзивному класі, ми визначили критерії і показники, які можна виявити в молодших школярів, щоб стверджувати, наскільки вони адаптовані і готові до навчання за таких умов [76]. Ми вивчали рівень залученості учнів з ООП до освітнього процесу в умовах воєнного стану, що дало змогу більш точно виміряти ефективність запропонованої методики навчання, використання цифрових ресурсів та інструментів [71].

Для проведення педагогічного експерименту нами визначено рівні, критерії і показники оцінювання залученості усіх учнів, у т.ч. з ООП, до участі в різних навчальних видах діяльності на етапі констатувального і формувального експерименту (табл. 2.1).

Нами виокремлено такі два основні критерії, як: 1) мотивація учнів до навчання і 2) активність у навчальній діяльності. Це важливо, бо коли школярі стикаються з різного роду переживаннями, психоемоційними травмами в родині, стресами, то це відбивається на результатах успішності і ставлення до школи та освіти. Важливо, що серед показників, є інтерес до навчання, а значить зацікавлення дітей певним матеріалом. Тут ми пропонуємо задавати, спостерігаючи, наступні питання: Чи молодший школяр ставить запитання? Чи шукає додаткову інформацію? Чи висловлює захоплення під час занять? Отож йдеться про допитливість і бажання пізнавати щось нове.

Інший показник цього критерію – бажання вчитися, брати участь у завданнях на уроці, зацікавлення, пізнавальна активність. Цей показник особливо цінний для оцінки поведінки під час онлайн-уроків, коли пасивність може бути високою.

Як показано в табл. 2.1., другий критерій – активність учня в навчальній діяльності – має показник «включеність» його до виконання завдань на уроці чи вдома. Тому доцільно в рамках цього ушкати відповіді

на запитання: Чи вчасно учень здає роботи? Чи вони виконані охайно? Чи він дотримується інструкцій?

Таблиця 2.1

Залученість до освітнього процесу учнів початкових класів в умовах інклюзії

<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>	<i>Рівні залученості учнів</i>
<p>Мотивація до навчання – внутрішнє прагнення учня до пізнання, його готовність докладати зусиль і бачити цінність у навчальній діяльності, що важливо для дітей з</p>	<p><i>Виявлення інтересу до навчання:</i> спостереження за тим, як учень реагує на нові завдання.</p> <p><i>Бажання брати участь у заняттях:</i> готовність учня відповідати на запитання, брати участь в обговореннях, виконувати завдання,</p>	<p>Низький: <i>пасивна незацікавленість –</i> учень не виявляє інтересу до навчального процесу, не ставить запитань, виконує завдання лише за прямою вказівкою, без ентузіазму. Часто відволікається.</p> <p>Середній: <i>ситуативна зацікавленість</i> – інтерес і бажання брати участь з’являються лише щодо тем, які безпосередньо його цікавлять. Виявляє активність тільки під час групових робіт або ігрових елементів. Потребує</p>

<p>ООП, оскільки зовнішні стресові чинники можуть суттєво знизити їхню мотивацію</p>	<p>навіть якщо вони складні.</p>	<p>постійної зовнішньої підтримки.</p> <p>Високий:</p> <p><i>стійка внутрішня мотивація</i> – учень виявляє постійний інтерес до навчання, активно ініціює власні запити на додаткові знання, виявляє наполегливість у досягненні результату і демонструє задоволення від процесу навчання</p>
<p>Активність у навчальній діяльності – оцінювання реальних дій учня під час занять. Якщо мотивація –</p>	<p><i>Включеність у виконання завдань:</i> якість і повнота виконання навчальних завдань, незалежно від формату (онлайн, офлайн, асинхронно).</p>	<p>Низький:</p> <p><i>Пасивна інертність</i> – учень виконує завдання нерегулярно, не до кінця, або взагалі ігнорує їх, також демонструє мінімальну участь, не виявляє жодної ініціативи, чекає постійних вказівок.</p> <p>Середній:</p> <p><i>Виконавська активність</i> – дитина регулярно виконує</p>

<p>це «хочу», то активність – це «роблю», тому показує, наскільки школяр залучений до практичної сторони навчання.</p>	<p><i>Ініціативність:</i> здатність молодшого школяра не тільки виконувати вказівки, а й пропонувати власні ідеї, способи вирішення, ставити творчі завдання для себе або групи, тобто йдеться про вищий рівень активності, що свідчить про глибоке розуміння матеріалу</p>	<p>завдання, але лише в межах наданих інструкцій. Практично не виходить за рамки обов'язкової програми, ініціативність не виявляє та потребує контролю з боку вчителя. Високий: <i>творча ініціативність</i> – учень не лише якісно та вчасно виконує всі завдання, а й пропонує власні проекти, шукає нові шляхи для вирішення проблем, допомагає одноліткам, виявляє високу самостійність і відповідальність</p>
--	---	---

Педагогічний експеримент проводився нами у згаданих вище ЗЗСО: 3 і 4 класів, де КГ – контрольна група (17 учнів) та ЕГ – експериментальна група (16 учнів).

Отже, опишемо досліджувані характеристики, тобто рівень залученості всіх учнів до освітнього процесу, подані у табл. 2.1. за окресленими критеріями, перший з яких – то мотивація до навчання.

Таблиця 2.2

Рівень мотивації учнів початкових класів до навчання (у т.ч. з ООП)

Рівні	Кількість молодших школярів			
	<i>Констатувальний експеримент</i>		<i>Формувальний експеримент</i>	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	1 (5,88%)	3 (18,75%)	1 (5,88%)	6 (37,5%)
Середній	8 (47,1%)	7 (43,75%)	9 (52,9%)	8 (50%)
Низький	8 (47,1%)	6 (37,5%)	7 (41,2%)	2 (12,5%)

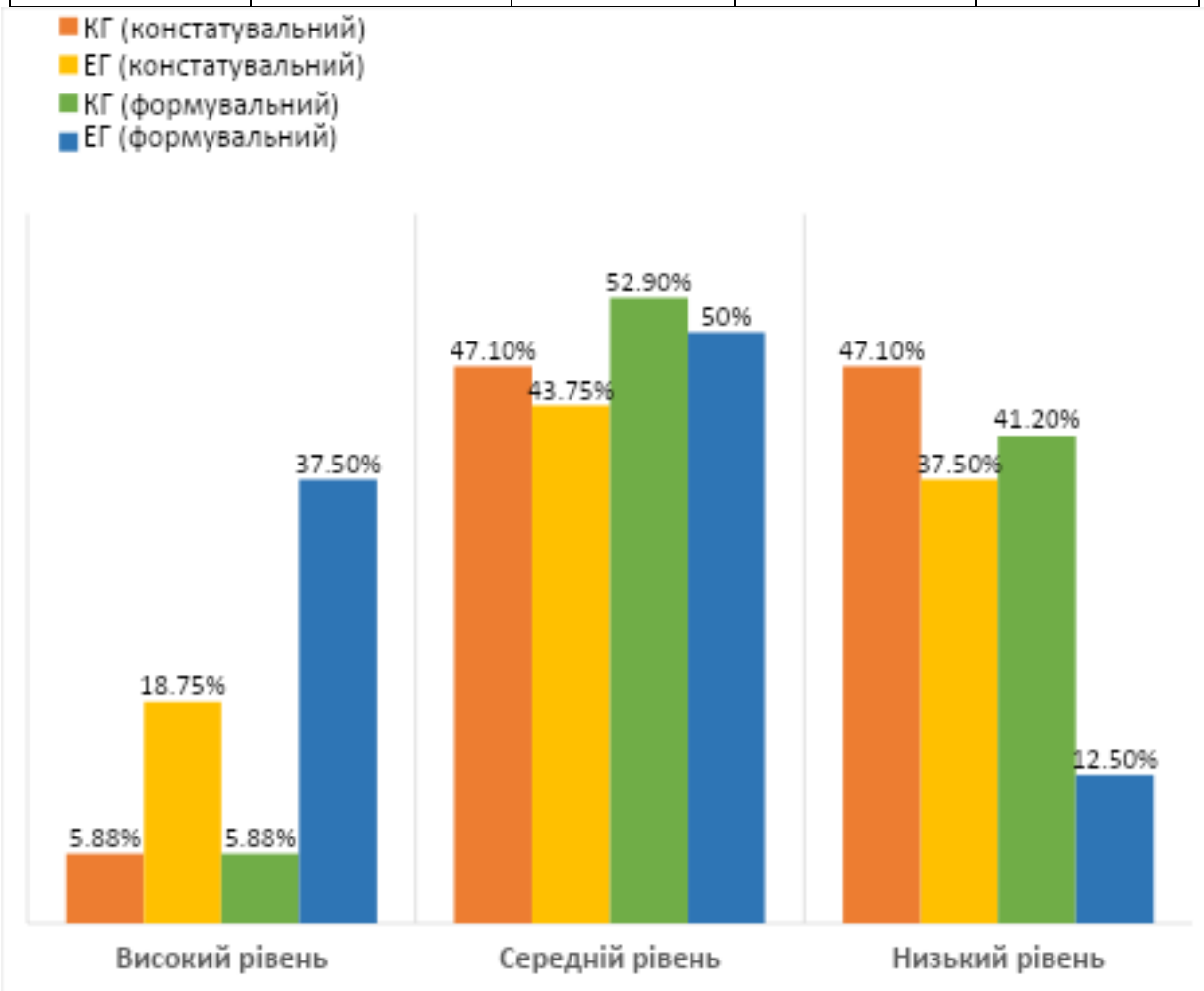

Рис. 2.15. Мотивація учнів до навчання в процесі їх залученості в інклюзивному класі як критерій залученості.

Як бачимо, рівень мотивації, що характеризує внутрішнє спрямування дитини з ООП до пізнання нового, а значить і рівень зацікавлення навчальним матеріалом, прагнення докладати зусиль, щоб чогось навчитися

в інклюзивному класі початкової школи, під час констатувального експерименту в КГ і ЕГ здебільшого не вирізнялися, що свідчить про однорідність вибірки. Приміром, середній рівень мотивації учнів в ЕГ наприкінці формувального експерименту сягнув практично 50% (підвищився орієнтовно на 7%), а низький рівень становив всього 12, 5%, в той час як в КГ на цьому етапі цей показник показав 41,2%, а на початку експерименту він становив 47,1%. Зменшення школярів наприкінці експерименту в КГ і ЕГ за низьким рівнем показує, позитивну динаміку зростання цієї мотивації в ЕГ, а значить, наші дидактичні матеріали, зокрема цифрові ресурси для навчання у очному чи змішаному форматі є ефективними, цікавими і варті застосування у роботі початкової школи в умовах війни.

Таблиця 2.3

Рівень активності учнів початкових класів (у т.ч. з ООП) у навчальній діяльності

Рівні	Кількість молодших школярів			
	<i>Констатувальний експеримент</i>		<i>Формувальний експеримент</i>	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	2 (11,8%)	1 (6,25%)	3 (17,6%)	3 (18,75%)
Середній	10 (58,8%)	10 (62,5%)	11 (64,7%)	13 (81,25%)
Низький	5 (29,4%)	5 (31,25%)	3 (17,6%)	-

Як показано в табл. 2.1, наступним критерієм, який ми обрали у руслі залученості всіх учнів, зокрема з ООП, до освітнього процесу, був рівень активності їх у навчальній взаємодії, при цьому ми практикували різні форми роботи – у парах, групах, що було дуже ефективно і цікаво. Статистично також маємо позитивні результати: високий рівент в КГ на початку експерименту, тобто констатувального етапу, становив 11,8% (2 учні виділялися активністю), то в цій групі на формувальному етапі цей показник

становив 17,6%, тобто 3 учні. Неістотно в КГ змінився і середній рівень – у цій чисельності маємо такі результати: 58,8% (10 учнів) на етапі констатувального експерименту і 11 учнів, що становить 64,7% – наприкінці формувального етапу роботи. Деякі зміни в КГ зафіксовано за низьким рівнем – з 29,4% до 17,6% знизився цей показник наприкінці дослідження, що означає приріст активності.

Однак якщо порівняти ці дані з ЕГ, то маємо дещо вищі результати наприкінці дослідження. Так, високий рівень зріс з 6,25% до 18,75% (на два учні у цій категорії), середній дещо більше (з 62,5% до 81,25%), тобто на 3 учні. Зважаючи на нашу вибірку, це є позитивний результат, особливо якщо зауважити, що низький рівень активності не показав жоден учень в ЕГ наприкінці експерименту, і це також дуже позитивні дані. Це візуально показано на наступному рисунку.

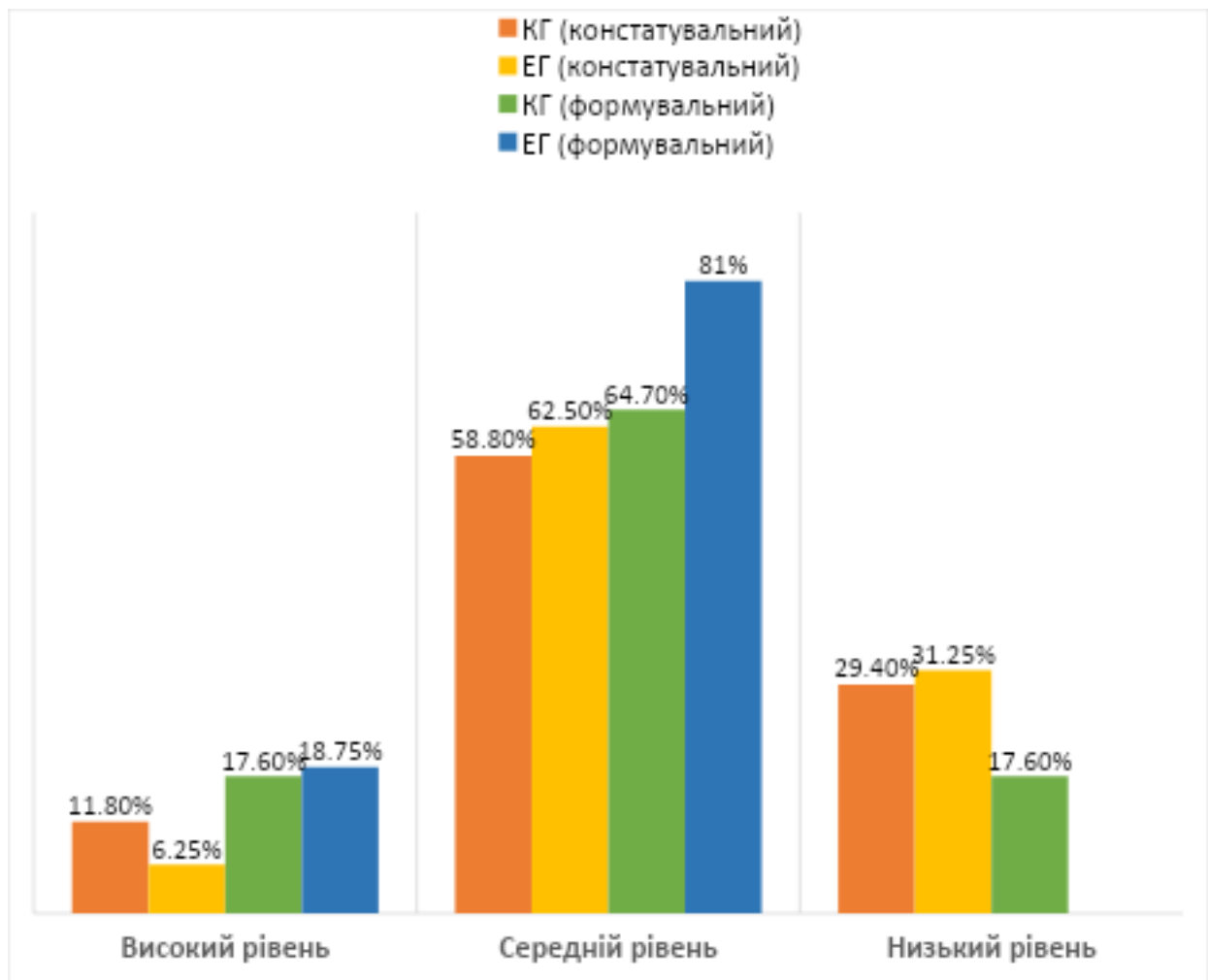

Рис. 2.16. Рівень активності учнів початкових класів в умовах інклюзивного навчання як критерії залученості

Отже, нами представлено результати дослідження на етапі констатувального й формувального експерименту в початковій школі, де предметом були методики роботи з учнями усіма, а зокрема з ООП, в інклюзивному класі. Це засвідчує, що маємо позитивну динаміку в ЕГ, тобто там, де ми активно працювали над впровадженням цифрових ресурсів для навчання, по можливості співпрацювали з різними фахівцями для їх упровадження і т.п. У той же час на рисунках видно, що в КГ дані не зазнали істотних змін, тому що там працювали за традиційними методиками, а як засвідчило опитування вчителів, подекуди не вистачало ресурсів, дидактичного оснащення, цифрових технологій і т.п. для активного упровадження матеріалів для інклюзивної освіти у початковій школі.

Висновки до розділу II

У цьому розділі нами подано критерії, показники та рівні залученості учнів до освітнього процесу в початковій школі в інклюзивному класі, щоб продемонструвати це як результат впровадження запропонованих методичних рекомендацій.

Дослідження показало, що інтерактивні дошки роблять навчання більш динамічним, адаптованим до різних потреб учнів та забезпечують краще засвоєння матеріалу.

Доведено, що використання коміксів, ребусів, ментальних карт, лепбуків і т.п. є сучасним, гнучким і інклюзивним методом навчання, який відповідає потребам усіх учнів та розвиває ключові навички XXI століття.

За результатами проведеного педагогічного експерименту, що складався з констатувального і формувального етапів, було встановлено ефективність впровадження цифрових ресурсів та інших методів для

організації освітнього процесу з учнями з ООП в інклюзивних класах початкової школи в умовах війни.

Дослідження показало, що в ЕГ, де активно використовувалися цифрові технології, спостерігалася позитивна динаміка. Це свідчить, що цільове застосування цифрових ресурсів та інструментів у співпраці з фахівцями забезпечує значне покращення навчальних результатів та залученості учнів.

Натомість, у КГ, де освітній процес здійснювався за традиційними методиками, істотних змін не зафіксовано.

Опитування педагогів початкової школи підтвердило, що відсутність доступу до сучасних ресурсів, дидактичного оснащення та цифрових технологій є суттєвою перешкодою для ефективної інклюзивної освіти.

Таким чином, результати дослідження доводять, що використання цифрових технологій і інноваційних методик навчання, адаптованих для інклюзивного класу, є не просто доповненням, а ключовим фактором, що сприяє подоланню бар'єрів і створенню сприятливих умов для навчання учнів з ООП в інклюзивному освітньому середовищі. Це підкреслює важливість системного впровадження цифрових інструментів в освітній процес, особливо в умовах, які вимагають гнучкості та адаптивності.

ВИСНОВКИ

За результатами цього дослідження ми прийшли до наступних висновків.

1. Проаналізовано стан проблеми в науково-педагогічній літературі, що дозволило встановити, що наявні наукові дослідження, присвячені інклюзивній освіті, не повною мірою враховують специфіку організації освітнього процесу та психолого-педагогічного супроводу в умовах повномасштабної війни. Це підтвердило актуальність та теоретичну новизну обраної теми.

Серед основних понять дослідження виокремлено: «інклюзивна освіта в умовах війни», «інклюзивне навчання дітей з ООП», «індивідуалізація та диференціація», «цифрове інклюзивне освітнє середовище», «корекційно-розвиткові послуги», «використання ІКТ в освітньому процесі», «цифрові ресурси і допоміжні матеріали в інклюзії» та інші.

З-поміж головних аспектів співпраці в інклюзивній освіті у роботі вчителя початкової школи під час воєнного стану виокремлено наступні: гнучкість у педагогічній діяльності, індивідуалізації інклюзивного процесу в початковій школі, адаптивність освітнього процесу з урахуванням особливих потреб учнів та співпраця команди різнопрофільних фахівців, а також психологічна стійкість та емоційна підтримка дітей і їхніх батьків.

2. Визначено специфіку психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП в умовах воєнного стану, яка полягає у необхідності врахування не лише освітніх, а й психоемоційних потреб учнів, що виникли внаслідок стресу, тривоги та травматичного досвіду. З'ясовано, що освітній процес має бути тісно пов'язаний із заходами психологічної підтримки та адаптації.

Окреслено особливості роботи вчителя початкових класів в умовах війни з учнями з ООП, серед яких: психоемоційний супровід (першочерговим завданням є забезпечення психологічної безпеки учнів, тому вчителі мають бути готовими до роботи з травматичним досвідом, стресом, тривожністю та панічними настроями), гнучкість освітнього процесу в початковій школі (через можливі повітряні тривоги та переходи в укриття, вчитель повинен бути готовим до зміни формату навчання (офлайн, онлайн чи змішане), що вимагає вміння швидко адаптувати матеріали, використовуючи як традиційні посібники, так і цифрові інструменти, доступні в обмежених умовах); індивідуальний підхід, адже учні з ООП особливо чутливі до змін, варто дбати про індивідуальну освітню траєкторію розвитку кожної дитини, враховуючи її поточний емоційний стан, можливі перерви у навчанні та психологічні потреби, та головне – це адаптувати завдання, щоб не перевантажувати дитину, а сприяти її стабілізації та розвитку. І не менш важливо – це командна взаємодія, співпраця і розвиток цифрових компетентностей всіх учасників інклюзивного процесу (використання спеціалізованих платформ, програм і додатків, що допомагають адаптувати дидактичний матеріал для різних категорій дітей з ООП і водночас підтримувати їхню залученість до навчання у дистанційному форматі).

3. Охарактеризовано основні виклики та труднощі, з якими стикаються вчителі початкових класів, працюючи з дітьми з ООП під час війни. Встановлено, що ці виклики включають нестабільне освітнє середовище, відсутність достатніх цифрових ресурсів і дидактичного оснащення, а також потребу у володінні новими інструментами для психологічної допомоги дітям. Це підтверджено результатами емпіричного дослідження, зокрема анкетуванням вчителів початкових класів. Дані показали, що типовими труднощами є недостатня кількість дидактичних і допоміжних ресурсів для інклюзивного навчання учнів з

ООП, відсутність або недостатня кількість фахівців з інклюзії (реабілітолог, психолог, логопед, спеціальний педагог та ін.), які становлять команду психолого-педагогічного супроводу інклюзивного процесу в умовах війни.

4. Розроблено практичні рекомендації для вчителів щодо організації освітнього процесу, психологічної підтримки та адаптації дітей з ООП. Ці рекомендації включають методики роботи з цифровими ресурсами, а також підходи до створення безпечного та психологічно сприятливого середовища для учнів.

Серед інноваційних методик інклюзивного навчання та виховання здобувачів початкової освіти виокремлено наступні: гейміфікація та ігрові технології, щоб знизити рівень стресу та тривожності у дітей, підвищує їхню залученість та мотивацію, а спеціально розроблені освітні ігри та додатки допомагають учням з ООП засвоювати матеріал у зрозумілій та захопливій формі, незалежно від місця перебування; застосування цифрових ресурсів для індивідуалізації, використання адаптивних онлайн-платформ та спеціалізованих програм дозволяє автоматично коригувати навчальний план під потреби кожного учня; метод проєктної діяльності, що сприяє розвитку комунікативних навичок, співпраці та взаємопідтримки, що надзвичайно важливо для інклюзивних класів, адже сприяє соціалізації учнів з ООП та формуванню емпатії у їхніх однолітків.

У кваліфікаційній праці нами враховано так званий *травма-інформований підхід* для застосування в освітньому процесі початкової школи, що передбачає врахування можливих ризиків через психоемоційні переживання та стреси і створення безпечного освітнього середовища в НУШ. У роботі описано як ефективні деякі інноваційні методики для вирішення завдань дослідження – *адаптовані онлайн-платформи для учнів з ООП, мобільні класи, освітні лабораторії у громадах, у т.ч. для дітей ВПО, доповнена реальність та віртуальні класи для інтегрування*

школярів з інвалідністю, співвикладання, універсальний дизайн у навчанні та ін.

5. Для здійснення дослідно-експериментальної роботи нами обрано три рівні залученості учнів початкових класів до освітнього процесу в умовах інклюзії – високий, середній і низький, які ми оцінювали відповідно до таких критеріїв: мотивація учнів до навчання (показники: виявлення інтересу до навчання; та бажання брати участь у заняттях) і активність у навчальній діяльності (показники: включеність у виконання завдань та ініціативність).

Проведення педагогічного експерименту на базі двох ліцеїв Івано-Франківської області підтвердило ефективність запропонованих методик. Протягом формувального етапу в ЕГ було зафіксовано позитивну динаміку за обраними показниками. Зокрема, рівень мотивації учнів початкових класів значно підвищився: частка дітей із середнім рівнем мотивації зросла приблизно на 7% і досягла майже 50%, тоді як низький рівень знизився до 12,5%. Це свідчить, що впроваджені цифрові ресурси та методики виявилися цікавими та ефективними в інклюзивному класі, що суттєво підвищило внутрішнє прагнення учнів до навчання.

Аналіз рівня активності молодших школярів також підтвердив успішність експерименту. У ЕГ частка учнів із високим рівнем активності зросла з 6,25% до 18,75%, а з середнім – з 62,5% до 81,25%. Особливо корисним є той факт, що наприкінці дослідження жоден учень в ЕГ не показав низького рівня активності, тоді як в КГ цей показник все ще становив 17,6%. Результати дослідження продемонстрували позитивну динаміку у експериментальній групі, що засвідчило практичну цінність та обґрунтованість поданих нами рекомендацій чи інноваційних методик з використанням цифрових інструментів.

Таким чином, мета дослідження щодо виявлення та обґрунтування особливостей роботи вчителя початкових класів з дітьми з ООП в умовах

війни і розробки відповідних методик була повністю досягнута. Отримані результати можуть бути використані педагогами, адміністрацією закладів освіти та органами управління освітою для вдосконалення системи інклюзивного навчання в умовах кризової ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар В. І. Освітня інтеграція дітей з особливостями розвитку в розвинених країнах світу (кінець ХХ ст.). *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекц. педагогіка та спец. психологія.* 2013. Вип. 23. С. 18-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2013_23_7
2. Будник О. Б. Педагогічний супровід інклюзивної освіти: навчальний посібник [для студентів спеціальності 013 Початкова освіта]. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2019. 232 с.
3. Будник О., Фомін К., Хайнус А. Дидактичні комікси в початковій школі: методика їх створення та використання. *Освітні обрії.* 2022. № 54 (1). С. 34-45. <https://doi.org/10.15330/obrii.54.1.37-48>
4. Будник О.Б., Кондур О.С., Дяків І.Б. Цифрові технології в інклюзивній освіті: реалії, проблеми та перспективи. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки».* Вип. № 3. 2020. С. 39-45. DOI: [10.31651/2524-2660-2020-3-39-45](https://doi.org/10.31651/2524-2660-2020-3-39-45)
5. Васянович Г. Інклюзія персоналістична: навчальний посібник. Л.: Норма, 2022. 324 с.
6. Використання платформи «Kahoot!» для дистанційного навчання. URL: https://osvita.ua/vnz/high_school/73080/
7. Використання навчальних комп'ютерних ігор в процесі вивчення математики в початковій школі. URL: <https://uchil.net/?cm=106553>
8. Використання інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі на уроках образотворчого мистецтва. URL: <http://konferenzia.ukrainianforum.net/t54-topic>
9. Гаврілова Л., Топольник Я. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2017. Том 61, № 5. С.1-14.

10. Гаяш О.В. Поради вчителям щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням : Методичні рекомендації. Ужгород: Інформаційновидавничий центр ЗППО, 2014. 108 с.
11. Гаяш О. В. Співпраця фахівців в інклюзивному навчанні як необхідна передумова забезпечення корекційної спрямованості педагогічної роботи. *Збірник наукових праць «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами»*. 2015. № 12 (14). С.99-113.
12. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07. Київ, 2012. 474 с.
13. Гончаренко Л. М., Костенко О. І. Використання ІКТ для підвищення якості навчання. 2012. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/27861/
14. Гордійчук О. Виховання толерантності молодших школярів крізь призму вивчення літературних творів інклюзивного спрямування. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 10 (28). С. 126–141. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-10\(28\)-126-141](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-10(28)-126-141)
15. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр; за ред. член-кор. НАПН України Гуревича Р. С. Львів: Вид-во «СПОЛОМ», 2012. 502 с.
16. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
17. Деякі питання організації дистанційного навчання (zareєстровано в Міністерстві юстиції України №941/35224 від 8 вересня 2020 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo->

[navchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku](#)

18. Держстандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#n11>
19. Денисенко Г. М. Педагогічна толерантність в процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів. 2018. URL: <https://cutt.ly/xreqTmcsv>
20. Довженко Т. Становлення і розвиток інклюзивної освіти в Україні та за кордоном. Теорія та методика навчання та виховання: збірник наукових праць. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. 2021. Вип. 50. С. 30-42. <https://doi.org/10.34142/23128046.2021.50.03>
21. Єрмакова І. П. Системний підхід до формування інклюзивного освітнього середовища вищої школи. *Сучасні технології розвитку людини в інтегрованому суспільстві*: мат. III Міжнародної наук-практ. конференції (Миколаїв, 11 квітня 2019 р). Миколаїв: ММІРЛ Університету «Україна», 2019. С. 12-15. URL: <https://cutt.ly/9reIsfw8>
22. Запорожченко Ю.Г. Використання засобів ІКТ для підвищення якості інклюзивної освіти. Інформаційні технології в освіті: зб. наук. праць. Херсон: ХДУ, 2013. No 15. С. 138–145.
23. Зязюн І. Педагогіка добра: ідеали і реалії. К.: МАУП, 2000. 312 с.
24. Індивідуальна освітня траєкторія та індивідуальний навчальний план: що це і для кого. НУШ: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/Ere9qm6s>
25. Інклюзивне навчання: сайт МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya>
26. Інклюзивний простір. Порадник для педагогів та батьків : навчально-методичний посібник / укл. Логвін Т.В. Чернігів : Десна Поліграф, 2018. 188 с.

27. Каплієнко А. І., Супрун Д. М., Супрун М. О. Духовні цінності командної взаємодії в інклюзивній освіті. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 59. С. 78-82. URL: <https://cutt.ly/0reIN2Ja>
28. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія. К.: Педагогічна думка, 2007. 458 с.
29. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими потребами та організація їхнього навчання. К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
30. Ленів З. П. Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії. Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.03. К., 2010. 23 с.
31. Лорман Т, Деспелер Д, Харві Д. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практич. посіб. К., 2010. 296 с.
32. Матвеева Н. Основи інклюзивної педагогіки зі вступом до спеціальності: Практикум. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 188 с.
33. Маслюк Ю. А. Проблеми використання інформаційних та комунікаційних технологій у навчальній діяльності. *Інновації в освіті*. 2006. № 1. С. 117–123.
34. Міщик Л. І. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання. Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації : матеріали VII Всеукр. Наук.-практич. Конф., Хмельницький, 27 квітня 2012 р. Хмельницький ін-т соц. Технологій відкритого міжнар. Ун-ту розвитку людини «Україна». Хмельницький, 2012. С. 122-125.
35. Морзе Н. В. Методика навчання інформатики: навч. посіб.: у 3 ч. / за ред. М. І. Жалдака. К.: Навчальна книга, 2004. Ч. 2. Методика навчання інформаційних технологій. 287 с.

36. Мороз О. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій в початковій школі. Рідна школа, 2014. № 12. С. 43-47.
37. Мороз О.Д. Інтегроване навчання та міжпредметні зв'язки на уроках художньої культури. Навчально-методичний посібник для вчителів художньої культури. Балашівський НВК «Колегіум-загальноосвітня школа I-II ступенів». Березне, 2016. 61с.
38. Мочан Т., Майборода І. Використання ІКТ на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/ped_in_2016_2_17%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/ped_in_2016_2_17%20(1).pdf)
39. На Полтавщині 100% шкіл використовують платформу «Всеукраїнська школа онлайн». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/na-poltavshini-100-shkil-vikoristovuyut-platformu-vseukrayinska-shkola-onlajn>
40. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://cutt.ly/GreOiYJd>
41. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N.M. Bibik. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
42. Носенко Ю.Г. Деякі аспекти впровадження засобів ІКТ в інклюзивну освіту. *Наукова молодь*, 2014. 36. Матеріалів II Всеукраїнської наук.-практ. Конф. С. 54-56.
43. Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року. Постанова КМУ № 706, 1 серпня 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF#Text>
44. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання. Наказ Міністерства освіти і науки України, 01.10.2010 № 912. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>
45. Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та

інтеграційного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року. Розпорядження Кабінету Міністрів N 1482-р від 3 грудня 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1482-2009-%D1%80#Text>

46. Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки. Наказ Міністерства освіти і науки № 855 від 11.09.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0765736-11#Text>

47. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна». Постанова Кабінету Міністрів України № 784 від 29 липня 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2009-%D0%BF#Text>

48. Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах. Наказ Міністерства освіти і науки N 1224 від 09.12.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1412-10#Text>

49. Про затвердження Порядку утворення та умов функціонування спеціальних класів у закладах загальної середньої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки. № 1408/42753 від 18 вересня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1408-24#Text>

50. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти». Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2736-20 від 23.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

51. Про затвердження Типового положення про центр соціально-

- психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями». Постанова КМУ № 877, 8.09.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2005-%D0%BF#Text>
52. Про затвердження форми індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю та Інструкції щодо її заповнення. Наказ Міністерства охорони здоров'я № 623, 08.10.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1197-07#Text>
53. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року : Указ Президента України від 12.03.2021 р. № 94/2021: станом на 12 бер. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>
54. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. 27 верес. № 178-179. С. 10–22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
55. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України № 875-XII від 21.03.91 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21, ст.252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
56. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя: рекомендації 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 18 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text
57. Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України. Наказ МОН. 28.12.2006 N 864 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0864290-06#Text>
58. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2020. № 31, С. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n145>
59. Про регулювання містобудівної діяльності. Закон України № 3038-VI

- від 17 лютого 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 34, ст.343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
60. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021-2025 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України №1669-р від 23.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-2020-%D1%80#Text>
61. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядженням Кабінету Міністрів України № 366-р від 14 квітня 2021 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
62. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 527-р від 7 червня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text>
63. Ратушняк Н. О. Індивідуалізація інклюзивного навчання учнів початкової школи в системі підготовки майбутніх вчителів. *Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2019. № 145. С. 156-164.
64. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. Веб-сайт. 2017. URL: <https://cutt.ly/9raNJZ7B>.
65. Створення презентації за допомогою онлайн сервісу prezi.com. URL: <https://prezi.com/i3b2c5wtjp2v/prezicom/>
66. Сучасний урок з використанням ІКТ в початкових класах. URL: http://markove.ucoz.ua/load/suchasnij_urok_z_vikoristannjam_ikt_v_pochatkovikh_klasakh/1-1-0-6
67. Створення презентації за допомогою он-лайн сервісу prezi.com. URL: <https://prezi.com/i3b2c5wtjp2v/prezicom/>

68. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навчальний посібник. [А. В. Гета, В. М. Заїка, В. В. Коваленко та ін.]; за заг. Ред. Ю. Г. Носенко. Полтава: ПУЕТ, 2018. 261 с.
69. TEACHHUB: Незалежна освітня корпорація. URL: <http://teach-hub.com/p-iat-naykrashchykh-instrumentiv-dlia-stvorennia-kart-znan/>
70. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (під керівництвом О.Я. Савченко). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
71. Хомишин І. Ю. Використання інформаційних технологій у навчанні осіб з особливими освітніми потребами. іт право: проблеми і перспективи розвитку в Україні (Друга міжнародна щорічна конференція). 17 листопада, 2019 року. URL: <http://aphd.ua/publication-351/>
72. Цифрова адженда України – 2020. Концептуальні засади (проект). URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>
73. Чеб С. С. Використання інформаційно-комунікаційних технологій для навчання дітей з особливими потребами. Науковий журнал «Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. Луцьк, 2013. №11. С. 151-157.
74. Чупахіна С. В. Навчально-методичне забезпечення іт підтримки освіти молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Корекційна педагогіка. 2019. Випуск 38.
75. Шакотько В.В. (2008). Методика використання ІКТ у початковій школі : навч.- метод. Посіб. К.: ТОВ Редакція «Комп'ютер».
76. Швед М. Основи інклюзивної освіти: підручник. Львів, Український католицький університет, 2015. 360 с.
77. Шевців З. М. Теорія та методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі

- загальноосвітнього навчального закладу. Дис...д-ра педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04. Рівне, 2017. 608 с.
78. Шевцов А. Г. Освітні основи системи реабілітування осіб з обмеженнями життєдіяльності. Автореферат доктора педагогічних наук: 13.00.03. Київ, 2010. 46 с.
79. Як створити інклюзивне освітнє середовище: поради з (не)конференцій у Решетилівці, Чайках та Коломиї. НУШ: веб-сайт. URL: <https://nus.org.ua/tags/129/>
80. Budnyk O., & Sydoriv S. Social and pedagogical aspects of the development of inclusive education. *Sociální pedagogika / Social Education*. 2019. Vol. 7, №1. P. 36–48. <https://doi.org/10.7441/soced.2019.07.01.03>
81. Dubkovetska I., Budnyk O., & Sydoriv S. Backgrounds and Prospects of Implementation of Inclusive Education in Ukraine. In *The Space of Inclusive Education*. Leiden, The Netherlands: Brill, 2024. P. 158-167. https://doi.org/10.1163/9789004688131_017
82. Lebanon: Schools Discriminate Against Children with Disabilities. 2018. <https://www.hrw.org/news/2018/03/22/lebanon-schools-discriminate-against-children-disabilities>
83. Lyons, W. E., Thompson, S. A., & Timmons, V. 'We are inclusive. We are a team. Let's just do it': commitment, collective efficacy, and agency in four inclusive schools. *International Journal of Inclusive Education*, 2018. № 20 (8). С. 889-907. doi.org/10.1080/13603116.2015.1122841

Приклад тижневого плану занять для початкової школи (1–4 клас) з урахуванням дітей з ООП та воєнного досвіду.

(План можна адаптувати під різні предмети, але він більше орієнтований на емоційну стабілізацію та навчання через гру).

Понеділок

- Ранкове коло (10 хв):

Padlet – діти обирають смайлик/картинку свого настрою.

- Математика (15–20 хв):

LearningApps – гра «Знайди пару» (число ↔ картинка).

- Емоційна пауза (5 хв):

Smiling Mind – коротка вправа на дихання.

- Творчість (15 хв):

Tux Paint – малюємо «Мій день у кольорах».

Вівторок

- Ранкове коло (10 хв):

ClassDojo – діти отримують «бали» за добрі вчинки/підтримку однокласників.

- Читання (20 хв):

Khan Academy Kids – інтерактивні історії з читанням уголос.

- Емоційна пауза (5 хв):

YouTube – Cosmic Kids Yoga (коротке відео).

- Гра на розвиток уваги (10 хв):

Wordwall – «Хто швидше знайде правильну картинку/слово».

Середа

- Ранкове коло (10 хв):

Jamboard – спільна дошка «Що мене радує».

- Математика (15–20 хв):

LearningApps – пазли з цифрами/геометричними фігурами.

- Емоційна пауза (5 хв):

Звуки природи (шум моря, пташки – YouTube/офлайн запис).

- Творчість (15 хв):

Book Creator – діти створюють сторінку «Мій герой/героїня».

Четвер

- Ранкове коло (10 хв):

Обговорення в парі: «Що хорошого було вчора».

- Читання (20 хв):

Read&Write – прослуховування короткого тексту (допомога дітям з дислексією).

- Емоційна пауза (5 хв):

Дихальна вправа «Квітка» (уявити вдих – нюхаємо квітку, видих – задуваємо свічку).

- Соціальна гра (10 хв):

ClassDojo – діти разом придумують історію, малюють її героя.

П'ятниця

- Ранкове коло (10 хв):

Padlet – «За що я вдячний сьогодні» (навіть 1 слово/картинка).

- Математика-гра (15 хв):

Wordwall – колесо фортуни з прикладами.

- Емоційна пауза (5 хв):

Smiling Mind – вправа «Спокійне місце» (guided imagery).

- Підсумок тижня (15 хв):

Book Creator – кожен додає сторінку «Моя найкраща подія тижня».

Рекомендації батькам щодо підвищення безпеки дитини з ООП під час використання ІКТ у навчанні¹:

- розташуйте комп'ютер у загальній кімнаті, щоб легше здійснювати контроль щодо поведження дитини з комп'ютером;
- користуйтеся програмами батьківського контролю;
- вживайте спеціальне сучасне програмне забезпечення для контролю ресурсів, що відвідує ваша дитина;
- використовуйте інформаційні фільтри;
- застосовуйте засоби блокування небажаного контенту;
- застосовуйте функції блокування вікон, що спливають;
- встановіть програму, що обмежує час роботи за комп'ютером;
- створіть профілі для всіх членів сім'ї за допомогою служби сімейної безпеки;
- створіть список Вибраного з адресами перевірених сайтів;
- проконтролюйте нік дитини, щоб виключити наявність у ньому особистої інформації та роз'ясніть, що в Інтернет-просторі перебувають люди, які можуть використати особисті дані проти неї. Навчіть дитину вигадувати безпечний пароль і поясніть, що це дозволить їй захистити власну інформацію;
- навчіть дитину правилам конфіденційності та поведінки в мережі і необхідності їх самостійного дотримання, оскільки діти цього віку вже можуть відвідувати Інтернет у школі або в знайомих, де безпосередній контроль дорослих може бути відсутнім;

¹ Співаковський О.В., Петухова Л.С., Коткова В.В. Інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі: Навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки «Початкова освіта». Режим доступу: <http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/%D0%86%D0%9A%D0%A2%20%D0%B2%20%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B9%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%96.%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf?id=4ab4f7d1-7328-4045-864d-6fafc8472b9e>

- заходьте в Інтернет разом з дитиною та навчайте її практичному застосуванню отриманих знань з безпеки в мережі;
- використовуйте пошукові сервіси, призначені для дітей;
- розповідайте дитині, що в мережі досить часто знаходяться не ті особи, за яких вони себе видають, тому не слід довіряти новим знайомим, не можна повідомляти їм будь-яку особисту інформацію, в жодному разі не можна зустрічатися з ними в реальному житті;
- не дозволяйте дитині користуватися голосовими службами для взаємодії з мережевими гравцями;
- якщо дитина спілкується в чатах і користується службами миттєвого обміну повідомленнями, розкажіть їй про те, які небезпеки очікують на неї, якщо вона не буде дотримуватися правил безпеки. Намагайтесь контролювати спілкування вашої дитини під час користування подібними службами;
- при зустрічі з гриферами (звичайні гравці, яким набридло грати за правилами) навчіть дітей дотримуватися таких правил: ігнорувати атаки кібер-хуліганів, створити замкнену ділянку ігрового простору, змінити параметри гри та віддавати перевагу іграм з суворими правилами і функціями блокування небажаних повідомлень. Якщо ці методи не допоможуть, краще на деякий час змінити гру та повідомити адміністрацію сайту про кібер-хуліганів;
- розкажіть дитині про ризики, які вона може зустріти у віртуальному просторі, зокрема про віруси;
- обмежуйте час перебування вашої дитини за комп'ютером;
- виявляйте зацікавленість до віртуального життя вашої дитини та не ігноруйте питання, що від неї надходять. У випадку, коли ви не знаєте відповіді, спробуйте разом з дитиною відшукати її в Інтернеті;
- привчайте дитину ділитися з вами враженнями про відвідання Інтернету та розповідати вам про все, що викликало в неї хвилювання;

- хваліть дитину, якщо вона вчиняє правильно, а якщо вона помилилася - спокійно поясніть, що потрібно робити і як себе поводити;

- створіть альтернативні інтереси та обов'язки для вашої дитини: відвідування гуртка за інтересами або спортивної секції; хобі; прибирання своєї кімнати; догляд за тваринами чи домашніми рослинами; допомога молодшим у виконанні домашніх завдань і т.ін.;

- Довірливі стосунки допоможуть вам вжити своєчасних заходів у випадку виникнення ситуації, що загрожує безпеці дитини. Окрім безпосереднього контролю за діяльністю дітей в Інтернеті, батьки та вчителі можуть інакше стежити за тим, чим зайнята їх дитина в мережі. Наприклад, існують спеціальні програми-фільтри, що обмежують доступ на деякі сайти.

Розглянемо деякі корисні Інтернет-ресурси з теми «Безпечний Інтернет».

Он-ляндія – безпечна веб-країна: портал для дітей, батьків, учителів (<http://www.onlandia.org.ua/>) – веб-сайт, що дає можливість дітям, їх батькам та вчителям освоїти основи безпечної роботи в Інтернеті. На цьому сайті представлені інтерактивні ігрові сценарії, короткі тести, готові плани уроків, завдяки яким діти та дорослі зможуть опанувати основи безпечної роботи в Інтернеті. На сайті подано доступну, практичну інформацію щодо Інтернет-безпеки, ознайомившись із якою, навіть користувачі-початківці зможуть ефективно використовувати ресурси мережі й захистити себе від непотрібного змісту.

Спільнота користувачів безпечного Інтернету «NetPolice» (<http://www.netpolice.ru>) – це соціальний проект, основною метою якого є популяризація безпечного і ефективного доступу до Інтернету для дітей та підлітків. У рамках соціального проекту «Інтернет без насилля» спільноти користувачів безпечного Інтернету «NetPolice» надає безкоштовний сервіс для батьків щодо захисту дітей від небажаного Інтернет-контенту, що дозволяє встановити персональні фільтри «NetPolice».

Інформаційно-аналітичний ресурс «Ваш особистий Інтернет» (<http://contentfiltering.ru>) представляє собою мережеве видання, присвячене проблемі захисту людини від агресивного вмісту всесвітньої мережі, який може заподіяти шкоду самому користувачеві або його комп'ютеру. На сторінках «Вашого особистого Інтернету» можна знайти різноманітну інформацію про те, як захиститися від небезпек мережі. Ресурс знайомить читачів з новинами, серйозними аналітичними дослідженнями проблеми безпечного Інтернету, досвідом захисту від шкідливого Інтернет-контенту. Особлива увага приділяється темі захисту дітей та підлітків від небезпечностей Інтернету. Завдяки цьому ресурсу батьки й педагоги можуть більше дізнатися про організацію роботи дітей в Інтернеті, про способи захисту юних користувачів від шахраїв. Інформація подається у формі практичних рекомендацій, аналітичних матеріалів, практичних оглядів. Поради про те, як уникнути небезпек в мережі для молодшої аудиторії подані в доступній формі.

Веб-сайт «Безпека дому» (<http://microsoft.com/rus/protect>). Один із кращих ресурсів щодо питань безпеки дітей в Інтернеті російською мовою, розроблений фахівцями корпорації Microsoft. На сайті розміщені інформаційні матеріали про захист комп'ютера, себе й своєї сім'ї, про програмні засоби. Користувачам надається можливість (у навчальних цілях) скачувати відеоматеріали з теми безпеки («Навчання дітей принципам безпечної роботи в Інтернеті», «Захист конфіденційних і особистих відомостей в Інтернеті», «Захистіть себе і свою сім'ю від шахрайства в Інтернеті», «Захист комп'ютера від програм-шпигунів» тощо).

За адресою <http://www.ifap.ru/library/book099.pdf> можна завантажити брошуру, в якій розповідається про те, як зробити роботу й розваги дітей в Інтернеті безпечними для них та інших користувачів. Брошура призначена як для батьків і педагогів, так і для самих дітей. Правовласником є корпорація Microsoft.

**Конспект уроку для 3(4) класу з використанням ІКТ
(Інклюзивний клас, ураховуються потреби дитини з ООП)**

Тема: Екологічні проблеми нашого краю. Охорона природи.

Мета уроку: розширити знання учнів про екологічні проблеми свого регіону. Сформувати усвідомлення важливості охорони природи; розвивати критичне мислення, навички аналізу та синтезу інформації; вдосконалювати вміння працювати з онлайн-джерелами та створювати власні цифрові проєкти; виховувати відповідальне ставлення до навколишнього середовища, почуття любові до рідного краю, а також толерантність і вміння працювати в команді.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: інтерактивна дошка з доступом до Інтернету, ноутбуки або планшети для кожної групи, дидактичні матеріали: картки з назвами екологічних проблем, малюнки; індивідуальний план роботи для учня з ООП (з візуальними підказками, чіткими інструкціями); шумопоглинальні навушники для дитини з чутливістю до шуму; таймер-пісочний годинник для візуалізації часу.

Очікувані результати:

- 1) Учні називають основні екологічні проблеми своєї місцевості.
- 2) Учні пропонують шляхи вирішення цих проблем.
- 3) Учні створюють короткий цифровий проєкт (презентація, відео).
- 4) Учні демонструють вміння працювати в групах та враховувати думку інших.

Хід уроку

I. Організаційний момент (5 хв)

Привітання учнів, створення робочої атмосфери.

Вправа «Дерево настрою». Учні прикріплюють стікери-листочки певного кольору на «дерево» на інтерактивній дошці, що відповідають їхньому настрою.

II. Актуалізація опорних знань (10 хв)

Вправа «Мозковий штурм» (на інтерактивній дошці). Учитель просить учнів назвати слова, пов'язані з поняттям "екологія". Відповіді учнів записуються на дошці.

Обговорення. Учитель демонструє на дошці зображення природи, що постраждала від людської діяльності, та ставить запитання: "Що ви бачите на цих малюнках? Чому це сталося?"

III. Основна частина. Робота в групах з використанням ІКТ (15 хв)

- Учні об'єднуються в групи по 3-4 особи. Кожна група отримує ноутбук або планшет.
- Кожна група отримує одну з екологічних проблем (забруднення повітря, води, ґрунту, вирубка лісів).
- За допомогою пошукової системи Google учні шукають інформацію про свою проблему у своєму регіоні. Учитель надає підготовлені заздалегідь безпечні посилання для пошуку.
- Кожна група створює короткий проєкт:

Група 1: Презентація в Google Slides на тему «Забруднення повітря».

Група 2: Плакат у онлайн-редакторі Canva на тему «Забруднення водою».

Група 3: Невеликий «відеоролик» (кілька слайдів з малюнками) в Google Slides на тему «Охорона лісів».

Індивідуальна робота для учня з ООП. Для учня з ООП асистент вчителя допомагає створити індивідуальний проєкт. Це може бути колаж з картинок або простий малюнок у графічному редакторі, що ілюструє одну з проблем. Усі інструкції чіткі, короткі, з візуальними підказками.

IV. Фізкультхвилинка (3 хв)

Руханка. Використання інтерактивної дошки для показу відео з рухами на тему природи (наприклад, «Ми – маленькі деревця»).

V. Презентація проєктів та обговорення (10 хв)

- Представлення. Кожна група презентує свій проєкт.
- Аналіз. Учитель з учнями обговорюють представлені роботи, роблять висновки. Акцент робиться на тому, що можна зробити, щоб допомогти природі.
- Вправа «Коло друзів». Усі учні об'єднуються в коло, тримаються за руки та обіцяють берегти природу.

VI. Підсумок уроку (2 хв)

Рефлексія. Учитель пропонує відповісти на запитання: "Що ми дізналися сьогодні нового? Чи було вам цікаво працювати в групах? Що ми можемо зробити для природи?"

Самооцінка. Учні ставлять собі оцінку за урок, виставляючи відповідний смайлик на інтерактивній дошці.

Домашнє завдання: Створити малюнок «Охорона природи» або написати коротке есе.

Питання для обговорення з учителями на тему:**Інклюзивне навчання в початковій школі в умовах війни**

Мета опитування: Зібрати інформацію про досвід, виклики та успішні практики вчителів початкових класів щодо організації інклюзивного навчання в умовах повномасштабної війни.

1. З якими основними викликами Ви стикаєтеся (стикалися) при організації інклюзивного навчання в умовах дистанційного або змішаного формату через повітряні тривоги та відключення світла?
2. Які психоемоційні потреби учнів з ООП Ви помітили в умовах війни, та як ви намагаєтеся їх задовольнити?
3. Опишіть або розкажіть, як Ви адаптуєте навчальні матеріали та методики, щоб забезпечити безперервність навчання для учнів з ООП, коли урок переривається сиреною чи евакуацією?
4. Які інструменти та цифрові платформи (наприклад, інтерактивні дошки, ігри, онлайн-ресурси) Ви використовуєте для підтримки інклюзивного навчання, та наскільки вони ефективні в умовах нестабільного Інтернету?
5. Розкажіть про співпрацю з батьками учнів з ООП. Як ви підтримуєте з ними зв'язок та допомагаєте їм у навчанні їхніх дітей в умовах війни?
6. Назвіть три найефективніші практики або лайфхаки, які допомагають Вам організувати роботу з учнями з ООП в укритті або під час дистанційного уроку.
7. Якої додаткової методичної або психологічної підтримки Ви потребуєте від адміністрації школи чи спільноти для покращення інклюзивного навчання в наявних умовах?

**Завдання для педагога в інклюзивному класі для усвідомлення
різних поглядів на конфлікт²**

1. Прочитайте оповідання «Оббреханий вовк»:

Ліс був мені домівкою. В ньому я жив і про нього дбав. Намагався тримати його в чистоті й порядку. Та якось, прибираючи залишене кимось сміття, я почув кроки. Я плигнув за дерево і побачив дівчинку з кошиком, яка крокувала по доріжці. Мене відразу охопили підозри, бо вона була якось дивно вдягнена – вся в червоному, а голову накрила так, ніби не хотіла, щоб її хтось упізнав. Природно, я заступив їй дорогу, воліючи перевірити, що до чого. Я запитав, хто вона така, куди і звідки йде. Дівчинка задерла носика і спогорда відмовила, що йде до своєї бабусі. Тоді витягла з кошика цукерку, поклала в рот, а обгортку кинула дотолу. Тільки уявіть собі! 158 Гидко вже те, що дівчисько прийшло до мого лісу без дозволу й нагрубіянило мені. А тепер воно взялося смітити в моїй оселі! І я вирішив провчити нахабу. Я мерціей побіг до будинку її бабусі. Коли побачив стареньку, то зрозумів, що я її знаю. Кілька років тому я допоміг їй позбутися пацюків. Коли я пояснив, що сталося, вона погодилась допомогти провчити онуку. Бабуся зголосилась ховатись під ліжком, поки я її не покличу. Коли дівчинка прийшла, я запросив її до спальні, де лежав у ліжку, вдягнений як її бабуся. Вона увійшла й насамперед ущипливо зауважила, що в мене, мовляв, великі вуха. Попередня образа мене не полишала, і найкраще, на що я спромігся, – це сказати, що вони великі для того, щоб краще її чути. Однак вона так само в'їдливо вказала на мої банькаті очі. Оскільки я завжди намагаюся контролювати почуття, то знехтував цією кривдою і пояснив, що вони банькаті, щоб ліпше її бачити. Та її наступні слова справді мене образили. Вона щось сказала про мої великі зуби. І тут я зірвався. Знаю, мені слід було опанувати себе і

² http://posibnyk.nus.org.ua/wp-content/uploads/HANDOUT-for-trainers_TOT-Sept-2018_corrected-final1-new.pdf

владнати ситуацію, але я просто більше не міг стримувати гнів. Скочивши з ліжка, я рикнув: «Вони допоможуть мені, люба, тебе з'їсти!» Жоден вовк ніколи б не з'їв дівчинку. Звичайно ж, і я не збирався її їсти. (У будь-якому разі, я певен, вона виявилась би несмачною). Все, чого я домагався, – трохи налякати її. Але навіжене дитя почало кружляти будинком і репетувати. Я погнався за нею з думкою, що коли ввіймаю, то зможу заспокоїти. Несподівано двері з тріском розчахнулися – на порозі виріс величезний лісоруб із сокирою. Я зрозумів, що вскочив у халепу, і вистрибнув із будинку крізь вікно у чому був. Але це не кінець. Бабуся так і не розповіла всієї історії до кінця. Іще задовго до того випадку ходили чутки, буцімто я підлий і небезпечний. Тепер усі мене уникають. Може, дівчинка потім і жила довго і щасливо, але я – так точно ні.

2. Проведіть обговорення: - Що це за казка? - Попросіть когось стисло переказати оповідку «Червона Шапочка». - Запитайте, що відрізняє оповідання «Оббреханий вовк» від «Червоної Шапочки», а в чому вони збігаються.

3. Утворіть два кола з учасників: внутрішнє коло дивиться назовні, а зовнішнє – всередину, так що всі тримають одне одного в полі зору. Учасника з внутрішнього кола пов'язує з учасником із зовнішнього кола одне запитання. Після кожного питання ви заохочуватимете зовнішнє коло зміщуватися на одного учасника ліворуч, щоб у кожного був новий партнер. Учасники як внутрішнього, так і зовнішнього кола відповідатимуть на запитання.

Після кожного запитання викликайте учасників поділитися думками: - які твої враження від Червоної Шапочки з оригінальної історії? (зміна партнерів) - які твої враження від вовка з оригінальної казки? (зміна партнерів) - чому, на твою думку, ти так поставився до вовка з оригінальної казки? (зміна партнерів) - чому в сьогоdnішньому оповіданні вовк вирішив дати дівчинці урок? (зміна партнерів) - що робить вовк, коли більше не може

контролювати свою лють? (зміна партнерів) - чи віриш ти вовкові? (зміна партнерів) - якщо твоє ставлення до вовка змінилося, то чому? (зміна партнерів) - яким би було твоє ставлення до вовка, якби ми почули тільки його позицію? (зміна партнерів) - згадайте випадок, коли ваша думка відрізнялася від позиції мами, тата чи іншого дорослого, який вам не байдужий (зміна партнерів) - чи можете ви згадати випадок (із власного життя або почутий вами), коли ворог перетворився на друга? Як це сталося?

Зробіть підсумок: в конфліктній ситуації кожен з її учасників має власні погляди. Часто ми переконані, що одна сторона конфлікту (зазвичай ми самі) відстоює єдино слушну і правильну позицію, а позицію іншого сприймаємо як хибну й погану. Утім, здебільшого все не так просто. Щоб вирішити, хто насправді має рацію, а хто ні, важливо зрозуміти обидві сторони конфлікту.